

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

В. Є. Курілло

Політична культура

Методичні вказівки

Випуск 262

Миколаїв – 2019

УДК 32:008](076)
К 93

Рекомендовано до друку вченою радою ЧНУ ім. Петра Могили (протокол № 5 від 17 січня 2019 р.).

Рецензенти:

Ханстантинов В. О., д-р політ наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії і суспільних наук Миколаївського національного аграрного університету;

Седляр Ю. О., д-р політ наук, професор кафедри політології Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.

К 93

Курілло В. Є. Політична культура : методичні вказівки / В. Є. Курілло. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. – 80 с. (Методична серія ; Вип. 262).

Методичні вказівки містять тематику лекцій та плани практичних занять до них, тематику самостійної роботи студентів, завдання до контрольної роботи, питання до іспиту, завдання для самоконтролю. Вони розраховані на глибоке оволодіння програмним матеріалом курсу «Політична культура» та активізацію самостійної роботи студентів.

Призначені для студентів закладу вищої освіти, а також для всіх, хто цікавиться проблемами політичної культури.

УДК 32:008](076)

ISSN 1811–492X

© Курілло В. Є., 2019

© ЧНУ ім. Петра Могили, 2019

ЗМІСТ

Концепція навчальної дисципліни	4
Витяг з навчального плану спеціальності	7
Зміст навчальної дисципліни	8
Тематичний план лекцій з курсу «Політична культура»	9
Тематика групових завдань з курсу «Політична культура»	13
Загальні рекомендації для підготовки до семінарських занять	14
Самостійна робота денна та заочна форма	53
Вимоги до підготовки завдань курсу	56
Тематика самостійних робіт до курсу «Політична культура»	57
Завдання для самоконтролю та самостійної роботи	59
Підсумковий контроль: питання до іспиту	62
Система оцінювання роботи студентів з дисципліни	65
Методи контролю	67
Список літератури	69

Концепція навчальної дисципліни

З великим ступенем узагальнення можна вважати, що політика є концентрованим виразом економіки і культури, при цьому, якщо перше вирішальним чином детермінує сутність найважливіших проблем суспільства, то друге – і особливо політична культура – способи і методи їхнього вирішення. Тому осмислення політичної культури будь-якої країни світу принципово важливе для розуміння її політичного життя.

У площині українських реалій актуальність курсу пов'язана з визначальним впливом політичної культури на зміст і характер розвитку політичного процесу в Україні після здобуття незалежності, зростаючою зацікавленістю суспільствознавців, політиків, журналістів та широкої громадськості у адекватному баченні майбутнього країни, з намаганням знайти правильні підходи до розв'язання нагальних проблем.

Метою курсу є оволодіння студентами знаннями щодо основних елементів політичної свідомості, політичної поведінки, політичного мистецтва, політичних інституцій і т. д., що входять як компоненти до політичної культури. Різного роду уявлення, погляди, стереотипи, які мають політичну спрямованість, як правило, виступають мотивами політичної поведінки, суттєво визначають загальний напрямок та складові розвитку того чи іншого процесу, базові принципи, на яких ґрунтується практична участь суб'єктів у соціально-політичних процесах, механізми регуляції та практичні політичні технології. Вивчення мотивацій та засад політичної поведінки – важлива частина політологічних досліджень. Крім того, знайомство із змістом курсу дозволяє ефективніше подолати розбіжності між теоретичними аспектами політичної науки та політичною практикою мас.

Отже, **завданнями** дисципліни «Політична культура» є:

- визначення базових аспектів впливу політичної культури на політичне життя;
- розгляд парадигмальних підходів до визначення політичної культури;
- вивчення світоглядних засад формування політичної культури;
- визначення змісту основних компонентів політичної культури;
- виявлення зв'язку політичної культури та політичної поведінки;
- аналіз суб'єктних та інституційних детермінант поведінки у політичній культурі;
- вивчення ролі та змісту політичної символіки;
- аналіз типів політичної культури;

Політична культура

– розгляд практичних аспектів втілення та проявів політичної культури.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- основні методологічні засади теорії політичної культури;
- суть, зміст, структуру політичної культури;
- форми втілення політичної культури в різних умовах суспільно-політичного розвитку;
- емоційно-мотиваційні основи політичної діяльності та поведінки суб'єктів політики;
- знаки, символику та дискурс політичної культури;
- прояви політичної культури у мистецтві;
- особливості впливу політичної культури на політичні процеси в Україні;
- основні шляхи удосконалення політичної культури українського суспільства.

вміти:

- проводити аналіз ситуацій і процесів у площині проявів та впливів політичної культури;
- виявляти тенденції еволюції політичної культури;
- проводити порівняльний аналіз проявів політичної культури;
- передбачати ймовірні наслідки застосування тієї чи іншої політичної технології в масштабах впливу на суспільні відносини, виходячи із урахування реалій політичної культури.

володіти:

- основними методами аналізу складових політичного процесу, навичками дослідницької діяльності й умінням самостійно виявляти вплив компонентів політичної культури;
- навичками впливу на складові політичної культури, пояснюючи адекватність заходів та умови їхнього впровадження;
- стратегічним мисленням та основами розробки стратегічного плану використання впливів на політичну культуру задля цілеспрямованого регулювання політичного процесу.
- навичками наукових досліджень компонентів політичної культури, методами аналізу та інтерпретації орієнтацій щодо політики, держави і влади.

Вивчення цієї дисципліни має також певний виховний аспект, сприяючи становленню і закріпленню у студентів елементів громадянської культури.

Курс «Політична культура» передбачає докладне знайомство з однією з найбільш важливих складових політичної науки. Упровадження

цієї дисципліни у підготовку політологів має велике значення та актуальність на сучасному етапі становлення політичної науки в Україні. Діяльність будь-яких суб'єктів політики оцінюється за її наслідками, що й становить актуальність проблеми пізнання підґрунтя мотивації та орієнтації членів суспільства на всіх рівнях політичної активності. Грамотне врахування, використання та усвідомлена зміна елементів політичної культури вимагають певної наукової підготовки політичного діяча з одного боку, і тісного співробітництва зі спеціалістами-політологами – з іншого.

Курс «Політична культура» тісно пов'язаний з такими дисциплінами, як «Загальна теорія політики», «Політична соціологія», «Політична психологія», «Політичний консалтинг», «Громадські зв'язки», «Політична семантика», «Політичні режими та політичні системи сучасності» тощо.

Курс поділено на 4 змістовні частини, складається з 210 год., у тому числі – 34 год. лекційних та 51 год. практичних занять для денної форми навчання, 10 – лекційних та 14 – практичних для заочної форми навчання.

Робота студентів оцінюється за підсумками виконання основних видів завдань.

У разі відсутності студента на лекції чи семінарі, невиконання ним практичних завдань із поважних причин, він має право відпрацювати кожну тему з викладачем індивідуально. У таких випадках кількість балів визначається згідно з якістю виконаної роботи.

Відсутність студента на заняттях без поважних причин, невиконання практичних завдань чи не написання письмових робіт є підставою для незарахування викладачем відповідної теми.

Якщо студент не відвідував курс лекцій, практичні заняття і не виконав практичні завдання, а, отже, і не набрав необхідної кількості балів, то він, за рішенням кафедри, не допускається до складання іспиту.

Витяг з навчального плану спеціальності

Форма навчання	Курс	Семестр	Всього годин	У тому числі				Форма підсумкового контролю	
				Аудиторних		Самостійна робота студента		Іспит	Залік
				Лекцій	Семінарських	Семестрова робота з дисципліни	Курсова робота (проект)*		
денна	4	8	210	34	51	125		+	
ВСЬОГО (денна)			210	34	51	125			

Форма навчання	Курс	Семестр	Всього годин	У тому числі				Форма підсумкового контролю	
				Аудиторних		Самостійна робота студента		Іспит	Залік
				Лекцій	Семінарських	Семестрова робота з дисципліни	Курсова робота (проект)*		
заочна	4	11	90	10		80			
заочна	4	12	120		14	106		+	
ВСЬОГО (заочна)			210	10	14	186			

Зміст навчальної дисципліни

Тематичний план дисципліни «Політична культура»

Назви змістових частин і тем	Кількість годин							
	денна форма				заочна форма			
	всього	у тому числі			всього	у тому числі		
лп		пр.	сам. роб.	л.		лпр.	сам. роб.	
Змістова частина 1. Концепція, структура та світоглядні засади політичної культури								
Тема 1.1. Поняття політичної культури та її основні концепції.	17	2	4	11	22	1		20
Тема 1.2. Складові політичної культури.	7	1	2	4		1		
Тема 1.3. Процес формування та успадкування політичної культури.	7	1	2	4	11	11	2	10
Тема 1.4. Політичні орієнтації та їхня структура.	7	1	2	4	1112	11	22	110
Тема 1.5. Політичні знання. Основні політичні ідеології.	14	3	4	7		1		
Разом: змістова частина 1	52	8	14	30	45	5		40
Змістова частина 2. Суб'єктивні та інституційні детермінанти поведінки у політичній культурі. Масполітична культура								
Тема 2.1. Політичні цінності та переконання.	8	1	2	5	8	1		7
Тема 2.2. Політичні стереотипи, ілюзії та міфи.	7	1	2	4	8	1		7
Тема 2.3. Ментальність та тип мислення.	7	1	2	4	6			6
Тема 2.4. Поведінка масових суб'єктів. Політична участь.	9	1	4	4	8	1		7
Тема 2.5. Масова та елітарна політична культура.	8	1	2	5	8	1		7
Тема 2.6. Політичні інститути та норми як складові політичної культури.	7	1	2	4	7	1		6
Разом: змістова частина 2	46	6	14	26	45	5		40
Змістова частина 3. Політична символіка та субкультури								
Тема 3.1. Політичне у мистецтві та літературі.	24	6	6	12	17		3	14
Тема 3.2. Політична символіка та політична мова. Політичний ритуал.	9	1	3	5	14		2	12
Тема 3.3. Релігійний аспект політичної культури.	7	1	1	5	10			10
Тема 3.4. Політичні субкультури. Альтернативна політична культура.	7	1	1	5	14		2	12
Разом: змістова частина 3	47	9	11	27	55		7	48
Змістова частина 4. Плюралізм типів політичної культури в теорії та його втіленнях.								
Тема 4.1. Типи політичної культури.	14	3	4	7	14		2	12
Тема 4.2. Політична культура суспільства у надзвичайний період	2	1		1	11		1	10
Тема 4.3. Політична культура провідних регіонів та країн світу.	21	5	6	10	12		2	10
Тема 4.4. Політична культура України	7	2	2	3	12		2	10
Разом: змістова частина 4	44	11	12	21	49		7	42
Підсумковий контроль: іспит, самостійна підготовка	21			21	16			16
ВСЬОГО ГОДИН ЗА КУРС	210	34	51	125	210	10	14	186

Тематичний план лекцій з курсу «Політична культура»

Частина 1. Концепція, структура та світоглядні засади політичної культури

Тема 1.1. Поняття політичної культури та її основні концепції

Поняття системи культури та її складові. Політична культура як підсистема культури суспільства. Функції, позитивний та негативний зміст політичної культури. Роль політичної культури у визначенні спрямованості та характеру політичного процесу.

Сучасні трактування політичної культури. Виникнення та генеза біхевіористської концепції політичної культури. Критика біхевіористської концепції політичної культури. Інтерпретаційний (символічний) підхід до політичної культури.

Політична культура та політична культурність.

Тема 1.2. Складові політичної культури

Залежність складу політичної культури від її рівня (суспільство, соціальна/етнічна група, індивід).

Елементи політичної свідомості, політичний досвід, мистецтво, образна та мовна символіка, поведінкові елементи, культура функціонування політичних інститутів, політична соціалізація – як прояви політичної культури.

Соціальні мережі як елемент політичної культури суспільства.

Політична культура за носіями, релігійною спрямованістю та регіональною диференціацією.

Тема 1.3. Процес формування та успадкування політичної культури

Шляхи формування та детермінанти еволюції політичної культури. Процес успадкування «генетичної» основи політичної культури *versus* пристосування та діалектичний розвиток.

Політична соціалізація та її види. Політичне виховання. Політична пропаганда.

Поняття культурної експансії та її види. Експансія та «імплантація» західної політичної культури на пострадянському просторі. «Індегенізація» західної політичної культури у незахідних суспільствах та її чинники.

Тема 1.4. Політичні орієнтації та їхня структура

Поняття політичної орієнтації/атитюда, її роль у детермінації поведінки особи.

Структура політичних орієнтацій за Смітом.

Структура політичних орієнтацій за Розенбаумом.

Інші підходи до структуризації політичних орієнтацій.

Тема 1.5. Політичні знання. Основні політичні ідеології

Політичні знання, їх структура та роль у характеристиці політичної культури. Феномен «масової» науки або науки масового суспільства.

Поняття політичної ідеології та її сутнісні характеристики. Політичні ідеології радикального перетворення суспільства. Помірквані політичні ідеології реформістського гатунку. Консервативні політичні ідеології.

Частина 2. Суб'єктні та інституційні детермінанти поведінки у політичній культурі. Масполіткультура

Тема 2.1. Політичні цінності та переконання

Поняття політичних цінностей та їхня роль у політичному житті.

Інфляція та переоцінка політичних цінностей, їхні причини.

Основні політичні цінності різних політико-ідеологічних систем.

Тема 2.2. Політичні стереотипи, ілюзії та міфи

Політичні стереотипи та їхні характерні властивості. Стереотипи в науковій сфері.

Ілюзії в політичній культурі та їхня роль у політиці.

Політичні міфи. Найпоширеніші політичні міфи сучасності.

Тема 2.3. Ментальність та тип мислення

Поняття менталітету. Структура політичного менталітету. Емотивні та мотиваційно-ціннісні складові менталітету. Віра, довіра та інші якісні характеристики менталітету.

Феномен маргінального менталітету. Типи мислення.

Політичний досвід: набутий та успадкований.

Тема 2.4. Поведінка масових суб'єктів. Політична участь

Поведінка масових суб'єктів політики: парламентська, електоральна, еліти, «мовчазної більшості» тощо.

Політична поведінка натовпу.

Поведінка окремих осіб або спільнот: закрита, відкрита. Форми політичної активності та зміст поведінкових дій.

Політична участь.

Тема 2.5. Масова та елітарна політична культура

Феномен масової культури та поп-культури. Характерні ознаки масової політичної культури. Масова політична культура періоду «перебудови» СРСР та реставрації капіталізму в Україні.

Елітарна політична культура та масова політична культура еліти (маргіналізація «верхівки» та «мас»).

Тема 2.6. Політичні інститути та норми як складові політичної культури

Політичні інститути як прояв політичної культури та результат історичного розвитку суспільства.

Політичні норми як складові політичної культури.

Культура функціонування політичних інститутів та культура прийняття рішень.

Частина 3. Політичне мистецтво, символіка та субкультури

Тема 3.1. Політичне мистецтво та література

Кіномистецтво та політика. Політичне кіномистецтво Радянського Союзу, Німеччини за часів Третього рейху, США. Характерні властивості сучасного кіно.

Література (у т. ч. «самвидав»), поезія, байки, анекдоти.

Музика (у т. ч. авторська пісня), частівки, політична поп-музика.

Політичне у скульптурі та архітектурі.

Політичне у живописі (картини, плакати, шаржі, карикатури).

Телемистецтво та політична культура.

Тема 3.2. Політична символіка та політична мова. Політичний ритуал

Сутність та функції політичної символіки. Історичні приклади політичної ролі релігійних та світських символів.

Типи політичних символів. Атрибути влади глав держав. Тварини як символи влади. «Тіло» як символ влади. Ім'я як символ влади. Атрибутика правителя (корона, скипетр, держава, герб).

Символізм політичного ритуалу. Особливості та значення ритуалів у політиці: коронація, фієста, інавгурація, поховання. Структура ритуалу. Ритуал як регулятор суспільних відносин у конфуціанстві.

Політична мова: змістовна та вульгарна. Символіка слова.

Тема 3.3. Релігійний аспект політичної культури

Церква як суб'єкт політики. Релігія як регулятор владних відносин та політичної поведінки.

Місце релігійного чинника в політичній культурі суспільства. Взаємодносини релігійних і світських цінностей у християнстві.

Іслам як визначальний чинник політичної культури країн мусульманського світу.

Тема 3.4. Політичні субкультури. Альтернативна політична культура

Політичні субкультури та їхні носії. Типи політичних субкультур. Домінуюча та «цільова» політичні культури. Альтернативна політична культура.

Частина 4. Плюралізм типів політичної культури в теорії та його втіленнях

Тема 4.1. Типи політичної культури

Відмінності методологічних підходів до типологізації політичної культури.

Класична типологія політичних культур Алмонда і Верби: «чисті» та «змішані» типи.

Формаційний підхід до визначення типів політичної культури. Визначення підтипів політичної культури суспільства в руслі класового підходу. Принципова відмінність політичної культури соціалістичного та буржуазного типу.

Ліберально-плюралістичний тип політичної культури. Тоталітарний тип політичної культури. Політична культура деспотії більшості.

Політична культура суспільства споживання та постмодерну. Інші сучасні типології політичної культури.

Тема 4.2. Політична культура суспільства у надзвичайний період

Політична культура суспільства під час війни, військового конфлікту або загостреного міждержавного військово-політичного протистояння.

Суспільно-політична свідомість в умовах громадянської війни.

Політична культура в ситуації всеохоплюючої кризи суспільства.

Тема 4.3. Політична культура провідних регіонів та країн світу

Особливості політичної культури США та країн Європи. Вплив євроінтеграційних та міграційних процесів на політичну культуру країн Європи.

Характерні риси політичної культури країн Сходу.

Особливості політичної культури країн Латинської Америки та Африки.

Тема 4.4. Політична культура України

Політична культура України у минулому.

Характеристика сучасної політичної культури України.

Тематика групових завдань з курсу «Політична культура»

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1	<i>Тема 1.1.</i> Поняття політичної культури та її основні концепції.	4	
2	<i>Тема 1.2.</i> Складові політичної культури.	2	
3	<i>Тема 1.3.</i> Процес формування та успадкування політичної культури.	2	
4	<i>Тема 1.4.</i> Політичні орієнтації.	2	
5	<i>Тема 1.5.</i> Політичні знання. Основні політичні ідеології	4	
6	<i>Тема 2.1.</i> Політичні цінності та переконання у політичній культурі.	2	
7	<i>Тема 2.2.</i> Політичні стереотипи, ілюзії та міфи	2	
8	<i>Тема 2.3.</i> Ментальність та тип мислення.	2	
9	<i>Тема 2.4.</i> Політична поведінка та участь у політиці.	4	
10	<i>Тема 2.5.</i> Масова та елітарна політична культура.	2	
11	<i>Тема 2.6.</i> Політичні інститути та норми у політичній культурі суспільства.	2	
12	<i>Тема 3.1.</i> Політичне мистецтво та література.	6	3
13	<i>Тема 3.2.</i> Політична символіка та політична мова. Політичний ритуал.	3	2
14	<i>Тема 3.3.</i> Релігійний аспект політичної культури.	1	
15	<i>Тема 3.4.</i> Політичні субкультури. Альтернативна політична культура.	1	2
16	<i>Тема 4.1.</i> Типи політичної культури.	4	2
17	<i>Тема 4.2.</i> Політична культура суспільства у надзвичайний період.		1
18	<i>Тема 4.3.</i> Політична культура провідних регіонів та країн світу.	6	2
19	<i>Тема 4.4.</i> Політична культура України.	2	2
	Разом:	51	14

Загальні рекомендації для підготовки до семінарських занять

Підготовку до семінарського заняття потрібно почати з ретельного вивчення його плану та засвоєння наведених ключових понять, значення яких доцільно знайти і виписати зі словників.

Для успішного засвоєння матеріалу необхідно уважно опрацювати список основної та додаткової літератури. Саме ці джерела повинні скласти основу відповіді з обраної теми. Їхнє використання – кількісне і якісне – передусім оцінюється в змісті виступу на практичному занятті. Література не з рекомендованого списку також може бути залучена для розкриття теми, однак лише як додаткова і не замість рекомендованої. Використання літератури і особливо почерпнутих з неї ідей і цитат повинно супроводжуватися повним і точним посиланням на їхніх авторів та джерела, аж до позначення сторінок. Для цих посилань досить зручно використовувати поля конспекту.

Зміст відповіді є збалансованим викладом матеріалу як без читання конспекту так і з читанням тексту в тих місцях, які важливо відтворити точно і без спотворення (перелік, цитата, статистичні дані та інше).

Органічною частиною відповіді є прояв самостійного мислення (з доказом та обґрунтуванням) і наведення прикладів з історії та сучасного життя.

Частина 1. Концепція, структура та світоглядні засади політичної культури

Групове заняття з теми 1.1

Поняття політичної культури та її основні концепції (4 год.).

Ключові поняття та терміни: *культура суспільства; політична культура; культурологічний підхід; біхевіористичний підхід; класовий підхід; інтерпретаційний підхід.*

План

1. Поняття та об'єктивність існування політичної культури як підсистеми культури. Функції, позитивний та негативний зміст політичної культури. Основні сучасні розуміння політичної культури.

2. Причини виникнення та наступний розвиток концепції політичної культури у руслі біхевіористської парадигми. Критика біхевіористської концепції політичної культури.

3. Інтерпретаційний (символічний) підхід до розробки концепції політичної культури.

4. Вплив політичної культури на спрямованість та характер політичного процесу.

Методичні вказівки

Почати можна з констатації того, що в сучасній політичній науці є різні підходи до трактування як самого поняття «політична культура», так і її структурних елементів у форматі суспільства, класів, соціальних груп і в особистісному вимірі. Про те свідчить наявність близько 50 визначень політичної культури. Це зрозуміло, якщо врахувати складність і багатоваріантність проблеми, неможливість її зведення до якого-небудь чітко окресленого, раз і назавжди усталеного феномена. Перша трудність цього питання це дилема: політична культура є об'єктивною реальністю («об'єктивний» підхід) чи гіпотетичною конструкцією для аналітичних цілей («евристичний» підхід), наприклад, для полегшення розуміння, чому одні і ті ж політичні інститути часом функціонують в різних країнах не просто по-різному, а навіть із протилежним результатом. Прояви евристичного підходу найбільш помітні в тому, що одні дослідники вважають політичну культуру частиною політичної системи, а інші, навпаки – політичну систему частиною політичної культури суспільства. Як іронізуючи, використав відому фразу німецький політолог М. Каазе, застосування терміна «політична культура» подібне до «*nailing jelly to the wall*» (спробі прибивати цвяками желе до стіни) – прагненню дати точну інформацію відносно чогось, про що неможливо точно знати нічого. Подібний підхід багато в чому простежується і в «інтерпретаційному» (або «символічному») підході до політичної культури, коли при аналізі її спираються на *тлумачення значень* (смислів), що додаються, так чи інакше, її елементам (проявам та символам). Інтерпретаційний підхід концентрує свою увагу на знаково-символічних аспектах та суб'єктивних чинниках політичного життя, під час цього *особливе значення надається вивченню сенсів що транслюються та ідеалів, як дієвих регуляторів політичної діяльності*. Особливе значення інтерпретаційний підхід має при зверненні до політичної культури Китаю, Японії і деяких інших країн Сходу. Розкрити роль авторських інтерпретацій у тлумаченнях політичної культури.

Усі дефініції політичної культури можна поділити на дві групи: «системно-культурологічні» та ті, що умовно позначимо як «суб'єктивні».

«Системно-культурологічні» визначення виникають в руслі системного напрямку методології наукового пізнання, коли політичну культуру розглядають як одну з частин/підсистем загальної системи куль-

тури. Далі треба розкрити зміст поняття «культура» та вказати її види/підсистеми. «Культура, – як визначається у колективній праці «Політологія» (за ред. І. Дзюбка та К. Левківського. К., 1998, с. 354), – це спосіб і результат людської діяльності, що відтворює особисте й суспільне буття в усій гаммі їх складових». За таким підходом *політична культура – це результати життєдіяльності людства у сфері політики в сукупності зі способами і засобами відтворення політичного життя*. Саме у такому загальнокультурному сенсі термін «політична культура» був вперше використаний у 1784 р. І. Гердером, який ввів це поняття в науковий обіг, вказав на зрілість політичної культури та її носіїв. При цьому політична культура виступає як частка духовної культури суспільства із притаманними їй матеріальними втіленнями окремих складових (наприклад, в архітектурі, скульптурі тощо). Вона є діалектичною єдністю культури та політики, яка проявляється в способах і результатах політичної діяльності людей і виражає процес освоєння класами, націями, іншими соціальними спільнотами та індивідами політичних відносин, служить *інтегральною характеристикою політичного способу життя суспільства, нації, соціальної групи, індивідів*. У рамках цього підходу політичні системи, режими, виборчі технології, партійні системи, конфлікти та методи їхнього розв'язання, місцеве самоврядування, політико-психологічні орієнтації, політичні теорії, форми державного устрою, політична етика і т. п. – усе це прояви (компоненти) політичної культури.

«Суб'єктні» підходи охоплюють досить широке коло дефініцій, сутність яких у виділенні і аналізі окремих (психологічних, поведінкових тощо) феноменів політичного життя, які визначають ту специфіку політичного процесу, що обумовлює ставлення людей до влади і неоднакову політичну поведінку в однакових нормативно-правових системах. Так, наприклад, С. Гелей і С. Рутар вважають, що «політичну культуру варто розуміти як сукупність політичних цінностей, норм і способів поведінки» (с. 221). Фактично, ці феномени є лише часткою політичної культури в її системно-культурологічному розумінні. «Суб'єктними» їх можна назвати узагальнюючи, оскільки більшість цих феноменів характеризує свідомість та поведінку суб'єкта/індивіда. Серед цих підходів найбільш відомий біхевіористський. Відповідно до його тлумачення *політична культура – це великий спектр психолого-поведінкових характеристик політичного способу життя людей, передусім їхнє ставлення до влади та політичної діяльності*. Корисно простежуючи розвиток такого розуміння політичної культури в історії політичної думки, звернути увагу на поступове збагачення його змісту (М. Остапенко, с. 7–10), який тепер багато в чому виходить за межі первісного тлумачення.

Намагання поєднати «системно-культурологічний» та «суб'єктний» підходи до трактування політичної культури привели до думки про те, що в першому випадку її можна розуміти в «широкому сенсі», а в другому в «вузькому сенсі».

Далі доцільно зупинитися на тому, що нерідко політичну культуру ототожнюють з культурністю людини, її здатністю відповідним чином поводитися на публіці, умінням чітко і ясно викладати свої політичні позиції тощо. Іноді вважають, що політична культура може бути тільки у освічених людей, які дотримуються принципів моралі і загальнолюдського прогресу, а у людей з низькою освітою і соціумів з антигуманною практикою (республіки піратів, фашистська Італія та нацистська Німеччина) її не було/немає взагалі. Ці та інші приклади використати для обґрунтування положення про позитивний і негативний зміст політичної культури. Звернути увагу на розбіжність підходів науковців до політичної культури у площині ціннісних конотацій: відсутність у Г. Алмонда, який започаткував сучасну розробку концепції політичної культури, та частини його послідовників оціночних порівнянь (яка вище, яка нижче, краще або гірше) та застосування оціночних характеристик іншими науковцями за традицією О. Гумбольдта.

Наприкінці опрацювання теми обговорити можливість використання терміну «політична культурність» замість «політична культура» при позначенні орієнтаційно-поведінкових та інших «суб'єктних» характеристик у спробі подолати протиставлення їхній політичній культурі як інтегральній характеристиці всього продукту/результату політичного життя суспільства, нації, соціальної групи, індивідів.

Основна література

Бабкіна О. В., Горбатенко В. П. Політологія : навчальний посібник. К., 2006. – Сутність політичної культури. URL : <http://www.info-library.com.ua/books-text-1717.html>.

Берега С. В. Особливості політичної культури як частина загальної культури суспільства : сучасні виміри / С. В. Берега // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – С. 15–19.

Брегед А. Ю. Основи політології : навч. посібник. – К., 2000. – Розд. XII, ч. 1.

Гаджиев К. С. Политическая культура общества : концептуальный аспект // Полис. – 1991. – № 6.

Гелей С., Ругар С. Політологія. – К., 1999. – Розд. 10.

Герчанівська П. Е. Культурологія : навч. посіб. / за ред. В. І. Панченко. – К., 2006. – С. 27–36, 150–160.

Культурологія : уч. пос. / под ред. проф. Г. В. Драча. – М, 2003. – С. 130–131.

Нагорна Л. П. Політична культура і культура політики // Політичний менеджмент. – 2009. – № 6.

Основи політичної науки : курс лекцій за редакцією Б. Кухти. Ч. 3 : Політична свідомість і культура. – Львів, 1998.

Політологія : Підручник/ І. С. Дзюбка, К. М. Левківський, В. П. Андрущенко та ін. ; за заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. – К., 1998. – Розд. 5, § 4.

Ширинянц А. А. Политическая культура : смысл и методологическое значение категории // Слово / Образовательный портал. URL : https://www.portal-slovo.ru/history/35094.php?ELEMENT_ID=35094.

Додаткова література

Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии // Полис. – 1992. – № 4.

Зубко Т. Інтерпретаційний підхід в концепціях політичної культури // Політичний менеджмент. – 2007. – № 2.

Макаренко Е., Коваль О. Специфіка поняття «політична культура суспільства» // Нова політика. – 1998. – № 6.

Матусевич В. Політична культура : Теоретико-методологічні проблеми дослідження // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 4–5.

Кравченко Ю. І. Політична культура та політична свідомість як детермінанти розвитку демократично-орієнтованої держави // Укр. політ. нація : генеза, стан, перспективи : моногр. – К., 2004.

Липсет С. Роль политической культуры [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://politzone.in.ua/index.php?id=378/>

Остапенко М. А. Політична культура суспільства. – К., 2008.

Петро Н. О концепции политической культуры, или основная ошибка советологии // Полис. – 1998. – № 1.

Пикалов Г. А. Теория политической культуры : учебное пособие / Балт. гос. техн. ун-т. – СПб., 2004.

Політологія : упоряд. та ред. М. Сазонова. – Харків, 1998. – Гл. XVIII.

Рудакевич О. Політична культура як об'єкт дослідження в умовах національного відродження // Політичний менеджмент. – 2012. – № 3.

Хилько М. М. Політична культура : історія дослідження, термін, проблема типології // Гілея. Науковий вісник : збірник наукових праць. – К., 2008. – Вип. 15. – С. 191–201.

Групове заняття з теми 1.2

Складові політичної культури (2 год.)

Ключові поняття та терміни: композиція; політична свідомість; політичний досвід; поведінка; культура функціонування інститутів; знаково-символічні структури.

План

1. Розвиток та ускладнення уявлень щодо складу політичної культури: від початкових схем Алмонда і Верби до сучасних моделей.

2. Поділ політичної культури на елементи політичної свідомості, культуру поведінки масових суб'єктів політики та культуру функціонування політичної системи і її інститутів.

3. Основні складові теоретико-наукового рівня політичної свідомості. Співвідношення політичної свідомості та політичної культури. Політична символіка та мова політики як елементи політичної культури.

4. Основні складові побутово-емпіричного, психологічного рівня політичної культури.

Методичні вказівки

Розглядаючи теми потрібно звернути увагу на основні проблеми структуризації політичної культури та визначитися з термінологією. У цьому зв'язку доцільно почати з усвідомлення причини існування багатьох уявлень про композицію або структуру політичної культури: а) розбіжності підходів до розуміння цього поняття; б) залежність уявлень щодо складу політичної культури від того, на якому рівні вона розглядається – суспільства, групи або особистості. Проаналізувати термінологічні проблеми: «структура – склад – композиція», «прояви – елементи – складові». Зупинитися на найбільш поширеному уявленні про композицію політичної культури в ментально-поведінковому та знаковому форматі (див. рис. 1, що додається).

Розкриття другого питання розпочати з характеристики співвідношення політичної свідомості та політичної культури і перейти до визначення основних понять. Політична свідомість – це процес і результат відображення політичного життя суспільства у свідомості людей. Вона включає в себе політичні ідеї, погляди, уявлення, традиції, соціально-політичні почуття народу тощо. Зауважимо, що тільки стійка частина політичної свідомості (тобто без тимчасових емоційних феноменів і т. п.) входить до складу політичної культури і не вся політична культура охоплюється політичною свідомістю (наприклад, не охоплюються матеріалізовані артефакти політичної культури). Розглядаючи елементи політичної культури науково-теоретичного рівня політичної свідомості, передусім зупинитися на політичних цінностях, нормах, знаннях та ідеології (Б. Кухта). Звертаючись до елементів політико-психологічного рівня політичної свідомості, доцільно поділити їх на стійкі (політичні орієнтації та установки, стереотипи та психологічні типи особистості) та рухомі (відчуття, афекти, почуття, масові настрої) і розглядати по відповідних групах. Важливо підкреслити, що політична культура відображає тільки самі стійкі і відмінні риси політичної свідомості і поведінки людини, які не піддаються тимчасовим коливанням під впливом зміни настроїв.

Позначення основних складових політичної культури робити лише у загальних рисах і базових визначеннях, оскільки їхній більш змістовній характеристиці надалі присвячені окремі теми курсу. Варто звернути увагу на схему структури політичної культури в підручнику В. Пічи та Н. Хоми (схема 23, с. 228) та М. Василика (схема 22, с. 370).

Найбільш поширений варіант композиції політичної культури в ментально-поведінковому та знаковому форматі наведено на рис. 1 (стор. 16).

Основна література:

Андреев С. С. Политическое сознание и политическое поведение // Социально-политический журнал. – 1992. – № 8.

Гелей С., Ругар С. Політологія. – К., 1999. – Розд. 10.

Основи політичної науки : курс лекцій за редакцією Б. Кухти. Ч. 3: Політична свідомість і культура. – Львів, 1998.

Остапенко М. А. Політична культура суспільства. – К., 2008. – Розд. 2.

Піча В. М., Хома Н. М. Політологія. Навч. пос. – К., Львів, 2000. – Розд. 21.

Политология : уч. для вузов. / под ред. М. А. Василика. – М., 1999. – Гл. 15.

Політологія : упоряд. та ред. М. Сазонова. – Харків, 1998. – С. 454–455.

Політологія : підручник / за наук. ред. А. Колодій. – К., 2000. – Розд. 8.2, 8.3.

Додаткова література:

Брегеда А. Ю. Основи політології : навч. посібник. – К., 2000. – Розд. XII.

Доброжанська О. Л. Internet як інструмент формування політичних переваг населення. URL : <http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/sitsbo/01-15/01-15.pdf>.

Медведчук М. М. Визначення ролі Інтернету в сучасному світі з політологічної точки зору // Гілея : збірник наукових праць. – К. – Вип. 28. – 2009. – с. 443–450.

Шуров Константин Как влияют социальные сети и медиа-инновации на сознание человека. URL : <http://www.russian.kiev.ua/material.php?id=11606560>.

Групове заняття з теми 1.3

Процес формування та успадкування політичної культури (2 год.)

Ключові поняття та терміни: політична соціалізація; політичне виховання; політична освіта; політична пропаганда; експансія культури.

План

1. Чинники формування політичної культури.
2. Політична соціалізація та її види.
3. Політичне виховання та пропаганда.
4. Феномен експансії культури та політичної культури.

Методичні вказівки

Розглядаючи першого питання необхідно чітко розрізнити а) шляхи формування політичної культури; б) суб'єктів формування; в) фактори (у тому числі неполітичні) формування та успадкування. У другому питанні особливу увагу приділити етапам політичної соціалізації особистості (див.: М. Василик, с. 380) та двом основним моделям політичної соціалізації: ліберально-демократичній та авторитарно-тоталітарній (розкрити їхній зміст). Дати характеристику моделям політичної соціалізації за Р. Мерельманом (див.: М. Василик, с. 381).

Розкриття третього питання передбачає чітке усвідомлення відмінностей між політичним вихованням і політичною освітою. При цьому варто враховувати від того, що перше націлене на формування певних (затребуваних політичною владою) якостей особистості, тоді як друге – на поширення знань та навичок, підвищення культурного рівня індивіда. Більш детально стосовно пропаганди звернутися до роботи «Основи політичної науки» (с. 175–211).

Стосовно експансії політичної культури можливо, виходячи з загального розуміння експансії культури, перейти до її політичного виміру (поширення сфери впливу певної політичної культури за початкові національні границі або межі визначеного соціуму) у двох типах: «жорсткої», примусової – внаслідок окупації – та «м'якої», шляхом запозичення через соціальну пропаганду, освіту, мистецтво, діяльність неурядових організацій тощо. Доцільно визначити зміст та чинники другого типу експансії. Як особливий вид другого типу експансії можна позначити експансію культури завойованої країни в культуру країни-переможця (засвоєння Стародавнім Римом культури і політичної культури Стародавньої Греції).

Основна література

- Политология : уч. для вузов. / под ред. М. А. Василика. – М., 1999. – Гл. 12, ч. 2.
Гаджиев К. С. Политическая культура общества: концептуальный аспект // Полис. – 1991. – № 6.

Основи політичної науки : курс лекцій за редакцією Б. Кухти. Ч. 3 : Політична свідомість і культура. – Львів, 1998.

Остапенко М. А. Політична культура суспільства. – К., 2008. – Розд. 4.1.

Іванов М. С. Вдосконалення системи політичної освіти молоді України : проблеми та рішення // Наукові праці. Політичні науки. – Вип. 9. – 2002.

Культурологія : уч. пос. / под ред. проф. Г. В. Драча. – М, 2003. – С. 201–208.

Політична культура та політична соціалізація // Політична думка. – 1993. – № 1.

Політологія : упоряд. та ред. М. Сазонова. – Харків, 1998. – Гл. XVIII.

Флиер А. Избранные работы по теории культуры. – М., 2014. / Культурная экспансия. URL : <https://books.google.com.ua/books?id=foz6CAAAQBAJ&pg=PT320&lpq=PT320&dq=%D0%95%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%B8%D1%8F+%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D1%8B&source=bl&ots=5owNJXmQ7H&sig=zkc63jMUjwPi0NIbbVnyzb8Ozq0&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwjgfmivdbdAhVJhqYKHUnxAyIQ6AEwBXoECAUQAQ#v=onepage&q=%D0%95%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%B8%D1%8F20%D0%BA%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D1%83%D1%80%D1%8B&f=false>.

Додаткова література

Баталов Э. Я. Советская политическая культура (к исследованию распадающейся парадигмы) // Общественные науки и современность. – 1994. – № 6, 7.

Головаха Є., Пухляк В. Політична соціалізація в посткомуністичній Україні. // Політична думка. – 1994. – № 2.

Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. – М., 2003.

Макеєв С., Надточій А. Політична соціалізація в пострадянській Україні // Політична думка. – 1997. – № 1.

Пробийголова Н. Політична освіта як складова політичної соціалізації молоді // Політичний менеджмент. – 2008. – № 1.

Шестопал Е. Б. Личность и политика : Критический очерк современных западных концепций политической социализации. – М., 1998.

Щеглов И. А. Политическая социализация личности и современный исторический процесс // Социально-гуманитарные знания. – 2000. – № 4.

Групове заняття з теми 1.4 Політичні орієнтації (2 год.)

Ключові поняття та терміни: політична орієнтація; політична установка; атитюд; когнітивні; емоційні та конативні компоненти.

План

1. Поняття політичної орієнтації та установки.
2. Поділ орієнтацій на когнітивні, емоційні та конативні.
3. Структура орієнтацій за В. Розенбаумом.

Методичні вказівки

Поглиблене засвоєння проблематики орієнтацій означає звернення до поняття атитюду в соціальній психології і співвіднесення його з

поняттям орієнтації (Л. Почебут, І. Мейжис). Атітюд – стійке ставлення до певних об'єктів дійсності, наміри і попередня поведінка, які в сукупності впливають на майбутню поведінку (див.: Л. Почебут, І. Мейжис, с. 242, 246–248). Стосовно поділу орієнтацій за Смітом доцільно звернутися до підручника за редакцією Б. Кухти (с. 116–117). Звернути увагу також на зміст та структуру політичних орієнтацій за В. Розенбаумом в підручнику М. Василика (табл. 20, с. 365–366).

Відповідаючи доцільно використовувати матеріали соціологічних досліджень орієнтацій українців, зазначені в списку літератури.

Основна література

Кутирьова В. І. Політичні орієнтації як соціологічне поняття // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Серія : Соціологічні дослідження сучасного суспільства : методологія, теорія, методи. Вип. 24. – 2009. – С. 103–109.

Политология : уч. для вузов. / под ред. М. А. Василика. – М., 1999. – Гл. 12, ч. 1.

Основи політичної науки : курс лекцій за редакцією Б. Кухти. Ч. 3: Політична свідомість і культура. – Львів, 1998. – С. 116–122.

Остапенко М. А. Політична культура суспільства. – К., 2008. – Розд. 2.1.

Почебут Л. Г., Мейжис И. А. Социальная психология. – СПб., 2011. – С. 237, 242–247.

Суспільно-політичні настрої населення : нові виклики. Дослідження соціологічної групи «Рейтинг». Квітень 2018 р. URL : http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ukraine_042018_press_ua.pdf.

Додаткова література

Белецкий М. И., Толпыго А. К. Национально-культурные и идеологические ориентации населения Украины // Полис. – 1998. – № 4.

Быченко А. Граждане о власти и оппозиции (Исследования Центра Разумкова) // Зеркало недели. – 2005. – № 22.

Динаміка суспільно-політичних поглядів в Україні. 15 листопада – 14 грудня, 2017. URL : https://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content/UA/2018/2018-news/Ukrainian_poll_2017_12_official_UA.pdf.

Козьма В. Політичні ціннісні орієнтації українського середнього класу // Політичний менеджмент. – 2008. – № 1.

Шангина Л. О стране, государстве и гражданах в переходном возрасте // Зеркало недели. – 2006. – № 31.

Хмелько В. Партийно-політичні та соціально-економічні орієнтації населення України // Політична думка. – 1997. – № 3. – С. 15–30.

Групове заняття з теми 1.5

Політичні знання. Основні політичні ідеології (4 год.)

Ключові поняття та терміни: політична ідеологія; політичні знання; лібералізм; консерватизм; комунізм; соціал-демократизм; націоналізм; націонал-соціалізм; анархізм.

План

1. Сутність і структура поняття політична «ідеологія».
2. Функції політичної ідеології.
3. Важливіші політичні ідеології: радикальні, реформістські та консервативні.
4. Політичні знання та їхня роль у якості політичної культури.
5. Структура політичних знань та характеристика їхніх складових.

Методичні вказівки

Значення цієї теми визначається тим, що ідеологія разом зі світоглядом є ядром і стрижнем політичної культури.

Розгляд теми доречно почати з нагадування, хто, коли та у якому розумінні вперше запропонував вживати термін «ідеологія» у філософії. Зазначити та довести, що існує декілька концепцій щодо походження і сутності ідеологій, особливу увагу приділивши поглядам Ф. Енгельса, Ф. Ніцше та К. Мангейма. Підсумовуючи можна прийти до сучасного визначення: ідеологія – це сукупність систематизованих ідейних поглядів певної соціальної групи на навколишній світ, які висловлюють і захищають її інтереси та цілі. Це – доктринальна система ідей будь-якої соціальної організації, в якій обґрунтовується напрямок розвитку суспільства і формується програма соціальних перетворень. Вона оформлюється у форматі соціально-політичної теорії, потім конкретизується в політичних програмах різних партій та діячів і, визначаючи поведінку людей, впливає на реальну політичну практику. Тому серед багатьох позначень функцій політичної ідеології в передусім варто звернути увагу на такі: пізнавальна (аналіз дійсності з позицій певних соціальних груп), орієнтаційна (формулює систему цінностей і цілей суспільного руху), пропагандистська (поширення ідєй і оволодіння суспільною свідомістю), інтеграційна (об'єднання однодумців), мотивуюча (спонукання до політичної активності), програмно-практична (вироблення програми практичних дій), мобілізаційна (дає установку на певну політичну активність її послідовникам). Крім того, ідеологія правлячої еліти легітимізує її владу (апологетична функція). Зробити акцент на неперевірюваність та міфологічність ідеології.

Розкриття другої частини теми варто почати з усвідомлення, що знання – це сукупність відомостей та пізнань в якійсь галузі. Тоді політичні знання можна визначити як частину загальнолюдських знань, що стосується усього політичного. Структура політичних знань та характеристика їхніх складових вичерпно висвітлені в підручнику «Основи політичної науки».

Основна література

Бабкіна О. В., Горбатенко В. П. Політологія. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Київ, 2006. – Розд. 4.

Гаджиев К. С. Введение в политическую науку : уч. для вузов. – М., 2000. – Гл. 13, 14, 15.

Мельник В. А. Политические идеологии : уч. пособ. – Мн., 2009.

Основи політичної науки : курс лекцій за редакцією Б. Кухти. Ч. 3 : Політична свідомість і культура. – Львів, 1998.

Піча В. М., Хома Н. М. Політологія. Навч. пос. – К., Львів, 2000. – Розд. 22.

Политология : уч. для вузов. / под ред. М. А. Василика. – М., 1999. – Гл. 14, ч. 2, 3.

Політологія : підручник / за наук. ред. А. Колодій. – К., 2000. – Розд. 9.

Політологія : упоряд. та ред. М. Сазонова. – Харків, 1998. – Гл. XXV, §1.

Політологія : підручник / Ю. М. Розенфельд, Л. М. Герасіна та ін. Харків, 2001. – Гл. XIV. Політика та ідеологія.

Пугачёв В. П., Соловьёв А. И. Введение в политологию : учебник. – М., 1999. – Гл. 16.

Додаткова література

Андерсон Б. Воображаемые сообщества. Размышляя об истоках и распространении национализма. – М., 2001.

Бенуа, А. де. Против либерализма : к четвертой политической теории. – М., 2009.

Воронкова В. Консерватизм // Політологічні читання. – 1992. – № 2.

Воронкова В. Лібералізм // Політологічні читання. – 1992. – № 2.

Галкин А. Фашизм : его сущность, корни, признаки и формы правления // Полис. – 1995. – № 2.

Готфрид П. Странная смерть марксизма. – М., 2009.

Калхун К. Национализм. – М., 2006.

Короткий Оксфордський політичний словник. / Пер. з англ. ; за ред. І. Маккліна, А. Макмілана. – К., 2005.

Лайонс М. Что такое фашизм? – Свободное марксистское издательство, 2011.

Ланцов С. А. Политология : уч. пособие. – СПб., 2011. – Гл. IV.

Малахов В. С. Национализм как политическая идеология : уч. пособие. – М., 2005.

Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства. URL:<https://vpered.wordpress.com/2010/09/16/marcuse-one-dimensional-man>.

Мигул І. Політичні ідеології: порівняльний аналіз. – К., 1997.

Райх В. Психология масс и фашизм / пер. с нем. – Москва : Университетская книга, 1997.

Фюре Ф. Минуле однієї ілюзії. Нарис про комуністичну ідею у XX столітті. – К., 2007.

Хейвуд Э. Политология / пер. с англ. под. ред. Г. Г. Водолазова, В. Ю. Бельского. – М., 2005. – Разд. 3.

Частина 2. Суб'єктні та інституційні детермінанти поведінки у політичній культурі. Масполіткультура

Групове заняття з теми 2.1

Політичні цінності та переконання у політичній культурі (2 год.)

Ключові поняття та терміни: політичні цінності; інфляція політичних цінностей; мир; свобода; соціальна справедливість; рівність; патріотизм; легітимність; суверенітет; правопорядок.

План

1. Поняття політичних цінностей та їхня роль у детермінації політичної поведінки.
2. Найважливіші політичні цінності та їхній суперечливий характер.
3. Інфляція та переоцінка цінностей.

Методичні вказівки

Цінністю для людей стає будь-яке явище і предмет оточуючої дійсності, будь-яка людська риса, якщо воно набуває значення для задоволення їхніх потреб та реалізації інтересів. Політичні цінності – переважно визнання соціальними суб'єктами значимості тих чи інших явищ, процесів і норм життя, закріплене їхнім соціальним досвідом, переконання щодо цілей, які суб'єкти політичного процесу мають реалізувати. Інакше кажучи, політичні цінності – переконання щодо цілей, які суб'єкти політичного процесу намагаються реалізувати (С. Гелей, С. Рутар, с. 206).

Значення другого питання детерміновано тим, що цінності – це мотиваційний базис політичної культури. Кожна історична епоха по-своєму інтерпретує цінності. Оскільки політичні цінності – це продукт політичного досвіду в конкретній культурі, вони відрізняються у різних суспільствах. У західній політичній культурі і практиці склався ряд іні парадигмальних наборів. До них можна віднести консервативні, ліберальні, комуністичні, соціалістичні, національно-етнічні, пацифістські та інші цінності. При розкритті функцій політичних цінностей корисно звернутися до роботи Ф. Семенченка зі списку літератури. Серед політичних цінностей сучасності головними вважаються: політична свобода і відповідальність, справедливість, політична рівність, суверенітет, національна безпека, патріотизм, міжнародна безпека, мир і співробітництво. Зміст основних цінностей вичерпно розглянуто в підручнику «Основи політичної науки», а їхній суперечливий характер у роботі В. Пугачова і О. Соловйова (с. 93–101, 233–236).

Інфляція політичних цінностей – стійка тенденція падіння значущості тих чи інших ідей, цілей, явищ та норм політичного життя. Розкрити основні механізми інфляції політичних цінностей: надмірна за-

ідеологізованість, гіперполітизація суспільства; витіснення політики з центрального місця в суспільному житті (тривале соціально-економічне благополуччя); зміна політико-ідеологічної системи суспільства. Як приклад можна звернутися до процесів в СРСР та Україні (1980-і – поч. 1990-х років).

Основна література

Гелей С., Рутар С. Політологія. – К., 1999. – Розд. 10.

Козьма В. Політичні ціннісні орієнтації українського середнього класу // Політичний менеджмент. – 2008. – № 1.

Лясота Л. І. Теоретичні основи вивчення і соціальні механізми формування системи політичних цінностей // Правова держава. – 2001. – № 3.

Лясота Л. І. Роль політичних цінностей у забезпеченні стабільності політичної системи // Молодь України : Наукові записки молодих учених Ужгородського держ. ун-ту. – Ужгород, 1995. – Т. 5–6.

Основи політичної науки : курс лекцій за редакцією Б. Кухти. Ч. 3 : Політична свідомість і культура. – Львів, 1998.

Політологія : упоряд. та ред. М. Сазонова. – Харків, 1998. – Гл. XXII, §1.

Почебуг Л. Г., Мейжис И. А. Социальная психология. – СПб., 210. – Гл. 6.

Додаткова література

Виноградов В. Д. Политические ценности в жизнедеятельности людей / Тугариновские чтения. Материалы научной сессии. Серия «Мыслители», выпуск 1. СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2000. – С. 11–14. URL : http://anthropology.ru/ru/texts/vinogr_vd/mysl01_02.html.

Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. – М., 2003.

Міл Дж. С. Про свободу : Есе / пер. з англ. – К, 2001.

Пугачёв В. П., Соловьёв А. И. Введение в политологию : учебник. – М., 1999. – С. 233–236.

Семенченко Ф. Г. Політичні цінності в системі політичних відносин: формування, зміст і функції політичних цінностей. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2010. – № 98. – С. 53–57. URL : http://papers.univ.kiev.ua/1/filosofija_politologija/articles/semnchenko-f-g-political-values-in-the-system-of-political-relations-formatio_16994.pdf.

Хёффе О. Справедливость : Философское введение. – М., 2007.

Групове заняття з теми 2.2

Політичні стереотипи, ілюзії та міфи (2 год.)

Ключові поняття та терміни: *політичний стереотип; політичний міф; політична ілюзія.*

План

1. Стереотипи, їхня бінарна сутність та властивості.
2. Характерні стереотипи сучасності.
3. Ілюзії, їх природа, типи та роль у політиці.
4. Політичні міфи. Типові міфи сучасності.

Методичні вказівки

Вивчення теми зручно здійснювати на підставі статті М. Хевеши. Доцільно застосовувати уявлення про стереотип як стандартизований, схематичний, спрощений, зазвичай емоційно забарвлений образ соціально-політичного об'єкта (явища, процесу), який володіє значною стійкістю, при цьому фіксуючи лише деякі риси, іноді несуттєві (див.: С. Кара-Мурза, с. 135–144). В якості прикладу розкрити стереотипи етнічні, гендерні, професійні та стереотипи окремих соціальних груп (молоді, військовослужбовців, людей похилого віку тощо), стереотипи поведінки, мовні, культури, літератури, фольклору, політичні стереотипи, стереотипи реклами тощо. Бінарну сутність стереотипів детально розглядає Д. Ольшанський: вони відіграють подвійну – як позитивну, так і негативну роль. З одного боку, стереотипи сприяють відомому «скороченню» процесу пізнання і розуміння того, що відбувається у світі і навколо людини, а також прискоренню прийняття необхідних рішень. З іншого боку, спрощуючи процес соціально-політичного пізнання, стереотипи ведуть до побудови досить примітивної і одновимірної політичної свідомості – як правило, на основі численних упереджень, що часом зводить соціально-політичну поведінку до набору найпростіших, часто неадекватних емоційних реакцій. Навести приклади характерних стереотипів сучасності (див.: С. Кара-Мурза).

У питанні щодо ілюзій виходити з того, що політична ілюзія – не правильне уявлення про політичну дійсність, часто викликане певними соціальними установками або обумовлене особливим соціально-психологічним станом мас або груп населення. Враховувати, що ілюзіям схильні віддаватися, нехай на короткий час і в обмежених межах, усі учасники політичного процесу – від вождів та кабінетних теоретиків до великих організацій і масових спільнот. Далі розглянути процес виникнення політичних ілюзій на ґрунті політичного очікування (скупність поглядів і установок, вектор яких спрямований у майбутнє).

Політичний міф це – ірраціональне уявлення, образ про політичну діяльність, який спирається на вірування. Теоретичні засади цього питання детально висвітлюються в роботі М. Хевеши та підручнику «Основи політичної науки» (с. 253–257), а типові політичні міфи – у праці С. Кара-Мурзи (с. 205–228, 664–684, 703–746).

Основна література

Гелей С., Рутар С. Політологія. – К., 1999. – 211 с.
Ольшанский Д. В. Политическая психология. – Екатеринбург, 2001. – С. 80–90.

Основи політичної науки : курс лекцій за редакцією Б. Кухти. Ч. 3: Політична свідомість і культура. – Львів, 1998.

Остапенко М. А. Політична культура суспільства. – К., 2008. – Розд. 2.1.

Политология : уч. для вузов. / под ред. М. А. Василика. – М., 1999. – С. 366–368.

Хевеши М. А. Социально-политические стереотипы, иллюзии, мифы и их воздействие на политическое сознание // Философские науки. – 2001. – № 2.

Шерман О. М. Формування політичних стереотипів ЗМІ як технологія впливу на політичний процес : автореф. дис. ... д-ра політ. Наук : 23.00.02. – Одеса, 2009.

Додаткова література

Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. – М., 2003.

Кияшко Л. Вплив ідеологічних стереотипів на політичну участь громадян // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. ст. Вип. 19 (22). – С. 186–196. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nspp/2008_19/Kiyashko.htm.

Кольев А. Н. Политическая мифология : реализация социального опыта. – М., 2003.

Маркузе Г. Одномерна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства. URL : <https://vpered.wordpress.com/2010/09/16/marcuse-one-dimensional-man/>

Мутовкин. Л. А. Политические мифы в процессе манипуляции сознанием // Полис. – 2011. – № 7. – С. 1–13.

Филиппова Т. Мифы «верхов», мифы «низов». Природа контакта // Мифы и мифология в современной России. – М., 2000.

Шайгородський Ю. Ж. Політика як міф і наукова діяльність // Політичний менеджмент. – 2008. – № 6.

Шайгородський Ю. Ж. Регулятивна функція міфа в політичному менеджменті // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Т. 110. Вип. 97. Політологія. – Миколаїв, 2009.

Групове заняття з теми 2.3.

Ментальність та тип мислення (2 год.).

Ключові поняття та терміни: *політичний менталітет; політичний досвід; успадкований досвід; набутий досвід; толерантність; конформізм.*

План

1. Поняття політичного менталітету.
2. Складові політичного менталітету.
3. Найважливіші характеристики політичного менталітету: віра, довіра, толерантність, конфліктність, конформізм тощо.
4. Політичний досвід та його роль у політичній культурі. Види політичного досвіду.

Методичні вказівки

Звернути увагу на відсутність однозначного перекладу поняття «менталітет» на українську мову та існування кількох десятків його визначень. Тому рекомендуємо в якості робочого варіанту визначення

застосовувати наступне: це – спільне психологічне підґрунтя масової свідомості представників певної соціально-політичної групи або організації, яке зумовлено традицією і культурою, транслюється з покоління в покоління та дозволяє одноманітно сприймати соціально-політичну реальність. Далі варто розкрити роль менталітету в існуванні усталених визначених форм поведінки. Слід враховувати, що у складі будь-якого народу бувають різні етнічні групи, менталітети яких часом розрізняються дуже істотно.

У другому питанні доцільно вказати рівні прояву політичного менталітету (*a* – психоенергетичний; *b* – несвідомий; *c* – той, що має вихід безпосередньо на мислення) і зупинитися на наборі його базових компонентів, до числа яких передусім належать: 1) колективна пам'ять; 2) соціальні уявлення, установки і відносини; 3) ті, що закріплюють колективні емоції, почуття і настрої; 4) норми, цінності та ідеали; 5) національний характер і темперамент; 6) мова; 7) ментальні репрезентації культури; 8) стиль мислення і соціального сприйняття; 9) поведінкові зразки; 10) національна ідентичність (див. А. Юревич). Інший варіант структуризації менталітету пропонує О. Усенко (див. список літератури). Визначити сутність феномену маргінального менталітету. При розгляді третього питання передусім буде корисно звернутися до словників. Проблема віри у політичній культурі достатньо розглянута у підручнику «Основи політичної науки» (с. 440–447).

При висвітленні четвертого питання виходить з того, що політичний досвід – узагальнені результати, висновки, уроки, отримані з минулої і дійсної практики політичної діяльності різних суб'єктів політики, що діють як на внутрішній, так і на світовій арені. Політичний досвід – позитивний чи негативний, результативний, ефективний чи безрезультатний, марний, глобальний, світовий чи місцевий, помилковий – стимулює пошук нових політичних рішень і орієнтирів, нових прогнозів, форм і методів політичної і владної діяльності. *Політичний успадкований досвід* фіксує історію розвитку політичних відносин в різних формах: історичних, літературних, наукових пам'ятках, політичних традиціях, політичній ідеології, у формі функціонуючої політичної системи з її інститутами, нормами, принципами, соціально-політичними зв'язками. *Набутий політичний досвід* – це той комплекс знань, оцінок про політичні події та взагалі суспільно-політичну сферу, які формуються у людини протягом усього її життя.

Основна література

- Андреев С. С. Политическое доверие и политическая ответственность // Социально-политический журнал. – 1992. – № 10.
Гелей С., Рутар С. Політологія. – К., 1999. – Розд. 10.

Лекторский В. А. О толерантности, плюрализме и критицизме // Вопросы философии. – 1997. – № 11.

Основи політичної науки : Курс лекцій за редакцією Б. Кухти. Ч. 3: Політична свідомість і культура. – Львів, 1998.

Юревич А. В. Структурные элементы национального менталитета // Психологические исследования. – 2013. – Т. 6. – № 29. URL : <http://psystudy.ru/index.php/num/2013v6n29/837-yurevich29.html>.

Додаткова література

Воробьева М. Понятие менталитета в культурологических исследованиях – Гуманитарные науки. – Выпуск 15. – 2008. – № 55. – С. 6–15. URL : http://proceedings.usu.ru/?base=mag/0055%2801_152008%29&xsl=showArticle.xslt&id=a01&doc=. /content.jsp

Арон Р. Опій інтелектуалів. – К., 2006.

Гринева С. В. Менталитет и ментальность современной России : моногр. – Невинномысск, 2003.

Дубровин В. Ю. Междисциплинарный дискурс о понятии «политический опыт» // Учен. зап. Казан. ун-та. Сер. Гуманит. науки. – 2009. – Т. 151, кн. 1.

Свєєєва Г. До питання про український менталітет і формування української національної ідеї // Актуальні проблеми державного управління – 2011. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Arpu/2011_1/doc/1/13.pdf.

Кривицька О. Толерантність чи конфронтація // Людина і політика. – 2002. – № 1.

Усенко О. К определению понятия «менталитет» // Российская ментальность: методы и проблемы изучения. – М., 1999. URL : <http://olegusenko1965.narod.ru/publications/pub30>.

Ханстантинов В. О. Антична та ранньохристиянська думка як витoki толерантності // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Т. 110. – Вип. 97. Політологія. – Миколаїв, 2009.

Групове заняття з теми 2.4.

Політична поведінка та участь у політиці (4 год.)

Ключові поняття та терміни: політична поведінка; масова поведінка; електоральна поведінка; парламентська поведінка; закрита та відкрита поведінка; політична участь; форми політичної активності; зміст поведінкових дій.

План

1. Поняття політичної поведінки та її види. Культура електоральної та парламентської поведінки.
2. Поведінка масових суб'єктів політики. Поведінка натовпу.
3. Поведінка окремих осіб невеликих спільнот. Форми та зміст поведінкових дій.
4. Участь у політиці.

Методичні вказівки

Політична поведінка – це будь-яка форма реакції соціальних суб'єктів (осіб, груп, спільнот) на певні форми, засоби і напрямки функціонування політичної системи (див.: Б. Кухта). Найбільш загальну типологію політичної поведінки здійснив М. Вебер. Залежно від ступеня участі людей у здійсненні влади він розрізняв три типи політичної поведінки: політики за випадком, за сумісництвом і політики за професією. Зупинитися на тому, що існує два основних типи політичної поведінки: закритий (політична бездіяльність або нульова політична активність) та відкритий (участь у політичному житті, різноманітні прояви політичної активності). Крім того, виокремлюють масову, електоральну та парламентську поведінку. Далі доцільно показати співвідношення понять «політична діяльність», «політична поведінка», «політична участь» і «політична активність».

Масова поведінка (у тому числі і стихійна) – це термін політичної психології, яким позначають різні форми поведінки великих груп людей, натовпу, циркуляції чуток, паніки і інших масовидних явищ. Натовп – тимчасове і неорганізоване зібрання людей, які перебувають у безпосередній фізичній близькості і мають спільний об'єкт зацікавлення. Розкрити сутність закону «духовної єдності натовпу», сформульованого Г. Лебоном, та таких характеристик натовпу як: навіювання, анонімність, спонтанність, безкарність, потреба у простих рішеннях, емоційне збудження та імпульсивність, категоричність в оцінках та судженнях. Дуже корисним буде звернення до монографії В. Кальниш, Ю. Кальниш «Формування громадсько-політичної поведінки великих груп населення».

Розгляд третього та четвертого питання базується на підручнику «Основи політичної науки» (с. 19–23, 125–139). Можливо також часткове використання роботи І. Михайлової «Політична участь».

Основна література

Андреев С. С. Политическое сознание и политическое поведение // Социально-политический журнал. – 1992. – № 8.

Гелей С., Рутар С. Політологія. – К., 1999. – Розд. 10.

Грачев М. Н. Политическое участие. URL : http://grachev62.narod.ru/Grachev/n26_98st.html.

Кальниш В. В., Кальниш Ю. Г. Формування громадсько-політичної поведінки великих груп населення. – К., 2009. URL : <http://sd.net.ua/2012/03/08/povedinka-natovpu.html>.

Ольшанский Д. В. Политическая психология. – Екатеринбург, 2001. – С. 349–360, 394–429.

Основи політичної науки : курс лекцій за редакцією Б. Кухти. Ч. 3: Політична свідомість і культура. – Львів, 1998.

Політологія : підручник / за наук. ред. А. Колодій. – К., 2000. – Розд. 5.2.

Політологія : уч. для вузов. / под ред. М. А. Василика. – М., 1999. – Гл. 13.

Пугачёв В. П., Соловьев А. И. Введение в политологию : учебник. – М., 1999. – Гл. 21, §2.

Додаткова література

Добіжа В. В. Культура політичної участі владної еліти у процесах інституціоналізації громадянського суспільства // Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. – 2007. – № 37.

Маркузе Г. Одновимірний людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства. URL : <https://vpered.wordpress.com/2010/09/16/marcuse-one-dimensional-man>.

Михайлова И. В. Политическое участие. – Казань, 2004. URL : <https://xreferat.com/72/1155-1-politicheskoe-uchastie.html>.

Назаретян А. П. Психология массового стихийного поведения. – М., 1997.

Політологія : упоряд. та ред. М. Сазонова. – Харків, 1998. – Гл. XVII, §3.

Слюсаревський М. Політична участь як особливий «зріз» політичної поведінки // Політичний менеджмент. – 2009. – № 5.

Групове заняття з теми 2.5.

Масова та елітарна політична культура (2 год.)

Ключові поняття та терміни: масова культура; масова політична культура; поп-культура; елітарна політична культура; демократична політична культура.

План

1. Феномен масової культури та масової політичної культури.
2. Властивості та ознаки масової політичної культури. Її роль у політичному процесі.
3. Особливості політичної культури СРСР «періоду перебудови». Масова політична культура періоду реставрації капіталізму.
4. Масова політична культура політичного істеблшменту сучасної України.

Методичні вказівки

Почати слід з того, що в сучасній літературі поняття «масова культура» використовується в двох головних тлумаченнях: а) як культура «мас» на відміну від культури «верхів»; б) як специфічний феномен індустріальної стадії розвитку суспільства. У першому випадку вона властива нижньому соціальному прошарку-носію і існує з найдавніших часів, її альтернатива – культура еліти. У другому вважається, що культура мас – це так звана «народна» культура, а масова культура – це характеристика культури, яка виникає лише за умов індустріального суспільства і може проявлятися на будь-якому рівні соціальної ієрархії, у тому числі і в культурі верхів, еліти; її альтернатива – та, що

потребує особливої підготовки та знань (так звана «елітарна» культура). У форматі цього підходу виділяють і співвідносять парні альтернативи: «культура мас» vs «культура еліти» і «масова культура» vs «елітарна культура». При викладі цього навчального курсу використовується другий підхід. Отже, масова культура є безпосереднім вираженням способу життя індустріального і постіндустріального суспільства, які потребують відтворення специфічного типу свідомості, що орієнтує людину в просторі стандартних ситуацій. *Маскультура – це спрощена, зручна для масового тиражування і сприйняття в своїх проявах, комерціалізована культура керованого попиту численних верств населення.* Належність того чи іншого артефакту до області масової культури визначається способом його виробництва, поширення і використання.

Далі треба зупинитися на чинниках виникнення масової культури та її визначальних особливостях. Насамперед зупинитися на наступних: формування численного «середнього» класу буржуазного суспільства; індустріальне відтворення та розповсюдження масовими тиражами спрощеного, зручного для сприйняття продукту; орієнтація на виробництво у сфері політичної культури передусім заради грошового прибутку та/або збільшення політичного капіталу; цілеспрямоване формування попиту на прояви масполікультури. Не залишити поза увагою наявність деяких позитивних властивостей масової культури. Позначити погляди Х. Ортеги-і-Гассета («Дегуманізація мистецтва»), К. Ясперса («Духовна ситуація часу»), О. Шпенглера («Занепад Європи»); Ж. Бодрієра («Суспільство споживання»), Г. Маркузе («Однови-мірна людина») щодо масової культури (твори на вибір).

Розглянемо характерні риси масової політичної культури: забуття політичного досвіду; недооцінка політичних знань і освіти; панування стереотипів, міфів та ілюзій; сприйняття політичної реальності переважно через гасла, символи і традиції; схильність до популізму; примітивізація ідеології, цілей і орієнтацій; епігонство; маніпуляція свідомістю; дегуманізація політичної складової мистецтва; політичний сленг; система політичного ринку. Стосовно сфер прояву масполікультури доцільно приділити увагу праці Л. Флієр (див. список літератури). Особливо виокремити роль ЗМІ у формуванні та поширенні масполікультури.

Під час розгляду третього та четвертого питань корисним буде звернення до монографії С. Кара-Мурзи «Маніпулювання свідомістю» (розділ IV), статей В. Броннікова та В. Курілло (див. список літератури).

Основна література

Геналюк О. В. Масова культура і суспільство. URL : <http://kkeu.at.ua/НАУСНКИ/Masovaya.pdf>.

Кукаркин А. В. Буржуазная массовая культура. – М., 1985.

Курий С., Аксёненко С. Культ личности (заметки о массовой культуре) // Самиздат. – 2005.

Флиер Л. Я. Массовая культура и ее социальные функции // Общественные науки и современность. – 1968. – № 6.

Бронніков В. Д. Ознаки маргінальності політичної верхівки сучасної України // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Політологія. – Миколаїв, 2010. – Т. 149, Вип. 137. – С. 26–31.

Додаткова література

Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. – К, 1994.

Добіжа В. В. Політична культура владної еліти в умовах суспільно-історичної трансформації // Держава і право : Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр. – 2007. – № 38.

Кара-Мурза С. Манипуляція сознанием. – М., 2003.

Культурология : уч. пос. / под ред. проф. Г. В. Драча. – М, 2003. – С. 117–118.

Курілло В. Є. Масова політична культура України доби реставрації капіталізму // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Вип. 13. – К., Миколаїв. – 2008.

Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства. URL : <https://vpered.wordpress.com/2010/09/16/marcuse-one-dimensional-man/>.

Ортега-и-Гассет Х. Дегуманизация искусства. – М., 2004.

Райх В. Психология масс и фашизм. – СПб., 1997.

Групове заняття з теми 2.6 Політичні інститути та норми у політичній культурі суспільства (2 год.)

Ключові поняття та терміни: політичний інститут; політичні норми; правові норми; моральні норми; звичаї та традиції.

План

1. Політичні інститути як результат взаємодії та історичного розвитку суспільства.
2. Політичні норми як складові політичної культури. Співвідношення політичних цінностей та норм.
3. Культура функціонування політичних інститутів.
4. Культура прийняття рішень.

Методичні вказівки

Розгляд першого питання доцільно почати з того, що інститут – це стійкий комплекс формальних і неформальних структур (організацій), правил, принципів, норм, установок, що регулюють різні галузі політичного життя. Рекомендується поділити їх за природою і характером діяльності на інститути:

1) організаційні – а) глави держави (передусім монархії і президентства); б) виконавчої влади; в) представницькі (в т. ч. парламентаризму); г) місцевого самоврядування; д) державної служби; е) судочинства;

2) процесуально-процедурні – а) виборів; б) формування уряду і його зміни; в) інавгурації; г) імпичменту; д) голосування в парламенті; е) прийняття рішень, регламенту поточних питань та ін.

3) функціонування – а) опозиції; б) лобіювання; в) дотримання етики; г) вирішення конфліктних ситуацій; д) антикорупційної діяльності; е) консультацій і узгоджених дій та ін.

4) сукупності норм права з яких-небудь відносин (інститут приватної власності, прав людини, інститут шлюбу та ін.).

Політичні інститути отримали сучасний вигляд в результаті тривалої історичної еволюції різних первинних форм організації і регулювання політичної життєдіяльності.

Політичні норми – це такий елемент політичної культури, що у якості правил досягнення цінностей, забезпечує перехід від цінностей, ідеалів до засобів, практичних чинників її регуляції. Політичні норми, які діють у сфері діяльності держави, приймають правову форму (політико-правові норми, що закріплюються конституцією держави).

Більш детально зупинимося на культурі парламентської діяльності, особливо підкреслюючи в ній місце та роль опозиції, того, як соціально-національний, професійний та конфесійний склад населення країни представлений у складі депутатського корпусу, зміст законів, ступінь виконання Регламенту, прозорість обговорення питань (у т. ч. доступність для ЗМІ), наявність альтернативних законопроектів, дотримання процедури голосування членів парламенту (запобігання «кнопкодавства»), законодавче регулювання та контроль інституту лобізму, дотримання норм парламентської етики (уникнення вживання ненормативної лексики, бійок, блокування трибуни парламенту), зв'язок парламентаріїв з виборцями (періодична звітність, можливість відкликання депутатів), їхні пільги (в т. ч. недоторканість), відсутність корупції тощо.

Культура електорального процесу – багатопланове поняття, яке характеризує найрізноманітніші прояви активності (від рефлексії до поведінкових актів) індивідуальних і колективних суб'єктів у сфері політики. Це поняття фіксує в теоретичній формі історично сформовану електоральну свідомість, відповідні їй механізми мотивації і форми реалізації активності членів виборчого корпусу, системи цінностей і правил, що забезпечують здійснення впливу суспільства на ухвалення політичних рішень. Явище культури електорального процесу розглядається в якості різновиду політичної культури, що забезпечує відо-

браження, закріплення та реалізацію політичних процесів за допомогою формування сукупності певних поглядів, цінностей, знань і навичок, пов'язаних з участю громадян у політичному голосуванні (див. розділ «Електоральна культура як складова політичної культури» в роботі М. Остапенко).

Прийняття політичних рішень являє собою сукупність дій різних суб'єктів щодо свідомої постановки і досягнення цілей у сфері державної влади. У такому розумінні культура прийняття рішень містить механізм виявлення потреб суспільства, культуру співпраці зацікавлених сторін, наявність альтернативних рішень, передбачення можливих наслідків, одноосібний або колективний (за консенсусом або за більшістю) акт вибору та прийняття, культуру реалізації та контролю.

Основна література

Гелей С., Рутар С. Політологія. – К., 1999. – Розд. 10.

Звіркowska В. Парламентська культура в Україні : чинники, рівень і тенденції розвитку // Людина і політика. – 2001. – № 4.

Громова Л. А. Этика управления : уч.-метод. пособие. – СПб, 2007. – Раздел 2.3. (Культура принятия решений).

Остапенко М. А. Політична культура суспільства. – К., 2008. – Розд. 2.1.

Политические институты : теоретико-методологический аспект анализа // Социально-гуманитарные знания. – 2004. – № 2.

Політологія : підручник / за наук. ред. А. Колодій. – К., 2000. – Розд. 3.3.

Усманова Р. М. Политические традиции и политические нормы : их роль в публичном регулировании общественных отношений // Юридические исследования. – 2012. – № 2. – С. 25–48.

Додаткова література

Герчанівська П. Е. Культурологія : навч. посіб. / за ред. В. І. Панченко. – К., 2006. – С. 195–200.

Кармазіна М. Політичні партії в Україні. 2014–2017 рр. – К., 2018.

Кейзеров Н. М. Политическая и правовая культура. Методологические проблемы. – М., 1983.

Козлов Г. Я. История и теория политических институтов в определениях, логических схемах и таблицах : уч.-метод. пособие. – Рязань, 2006.

Мамина Н. А. Политические традиции : понятие и структура // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). – 2013. – № 4. – URL : <https://cyberleninka.ru/article/v/politicheskie-traditsii-ponyatie-i-struktura>

Политические институты. Политическая наука : новые направления. – М., 1999. – Гл. 4–7.

Політологія : упоряд. та ред. М. Сазонова. – Харків, 1998. – Гл. XV.

Штанько М. А. Культура функционирования политических институтов в Японии // Международный научно-исследовательский журнал. – 2015. – № 7 (38). Часть 4.

Частина 3. Політична символіка та субкультури

Групове заняття з теми 3.1

Політичне мистецтво та література (6 год.)

Ключові поняття та терміни: політична публіцистика; жанр; самвидав; авторська пісня; політичний живопис; агітація.

План

1. Політичне у кіномистецтві.
Радянське кіно.
Кіно нацистської Німеччини.
Американська кіноіндустрія.
2. Політичне у літературі.
Художня література.
Поезія.
Публіцистика та «самвидав».
Байки, анекдоти.
3. Політичне у музиці.
Провідні патріотичні та класичні жанри.
Авторська пісня (О. Галіч, В. Висоцький, І. Тальков), виконавці (Боб Марлі) та гурти («Гринджоли», рос. – «Красная плесень», «Ленинград», «Любэ» тощо) політичної поп-музики. Частівки.
4. Політичне у скульптурі та архітектурі.
5. Політичне у живописі.
6. Телемистецтво та політична культура.
7. Прояви політичної культури у сучасному українському мистецтві.

Методичні вказівки

Під час роботи над цією темою рекомендується особливу увагу приділити підручнику «Основи політичної науки» (за редакцією Б. Кухти). У той же час з питань, які стосуються кінематографа, телемистецтва, «самвидаву», авторської пісні, частівок, карикатури і плаката, варто розглянути інші джерела із запропонованого списку літератури і мережі Інтернету.

Щодо кінематографа слід враховувати, що на початку ХХ ст. він зробив доступними мільйонам простих людей дешеві розваги з високим ступенем наочності і емоціоналізації. Поки маси були неграмотні, кіно було найважливішим з усіх видів мистецтва. При цьому в кінематографі впродовж усієї його історії йде протиборство двох іпостасей: кіномистецтва як засобу естетичного відображення дійсності і кіноіндустрії як засобу отримання прибутку (комерційний мейнстрім). Далі розкрити питання про художнє кіно як засіб формування масової політичної свідомості (див. статтю М. Кацуби). Розглядаючи окремі школи

кіномистецтва варто виокремити їхню цільову ідеологічну установку. В СРСР це були покази документального та художнього кіномистецтва революційної ліквідації капіталізму і творення нового, справедливого суспільства, центральною фігурою якого є трудящі, їхнє життя і звершення під керівництвом КПРС і її лідерів. У нацистській Німеччині кінематограф мав виправдати і легітимізувати в очах простих німців антиліберальну, антисемітську, антикомуністичну політику і зовнішню експансію разом з обожнюванням А. Гітлера. При поглибленому опрацюванні теми можна звернутися до викладеної в Інтернеті лекції М. Старікова «Політика в кіно» (https://www.youtube.com/watch?time_continue=27&v=fG4UV2PW38M). Головна мета сучасного американського кінематографа у сфері політики – це м'яка експансія американських цінностей по всьому світу. Але, як свідчать соціологічні дані, сьогодні глядачі найчастіше ходять в кіно або за легким проведенням часу (звідси стабільний інтерес до комедій), або за певного роду візуальним атракціоном.

У питанні щодо телебачення враховувати те, що воно увібрало досягнення всіх попередніх способів доставки інформації, об'єднавши в собі засоби театру, газети, радіо і в комплексі вивело можливості впливу політичної технології на максимальний рівень. Водночас воно значно все примітивізує, політична мова при телевізійному висвітленні спрощується, можливості для детального розбору фактів і копіювання в фактажі зменшуються. За приблизними підрахунками, телебачення впливає на свідомість глядача з 40 % ефективністю, завдяки тому, що використовуються одночасно два найважливіших канали інформації – зоровий та слуховий. Звичайно, це надає нові можливості для агітації, пропаганди, створення іміджу. Першими виборами, в яких широко застосовувалося телебачення, була президентська гонка між Д. Ейзенхауєром і Е. Стівенсоном у 1952 році.

Значення музики полягає у тому, що вона – найсильніший і найменш насильницький спосіб структурування і переструктурування людської свідомості. Це відбувається на емоційному, і навіть дещо підсвідомому рівнях – оскільки людина в нормальних умовах живе у певному ритмі та найпростіші жанри музики співпадають із життєвими ритмами буденності людини, то її сприйняття проходить підсвідомо, як і запам'ятовування.

Що стосується архітектури, то підкреслити, що жодне з мистецтв не може зрівнятися з нею за безпосередністю і тривалістю впливу (наприклад, піраміди Стародавнього Єгипту, собори Середньовіччя та ін.).

При підготовці до занять доцільно під час виступів використовувати конкретний ілюстративний матеріал (репродукції картин, уривки з

музичних і літературних творів, добірку кіноепізодів тощо), оскільки, як сказав американський композитор і гітарист Ф. Заппа: «Говорити про музику – все одно, що танцювати про архітектуру».

Основна література

Голядкин Н. А. История отечественного и зарубежного телевидения. Уч. пособие для студентов вузов. – М., 2011. URL : http://vk.com/doc16887711_103144594?dl=14f61bfae1c4367358.

Дем'яненко Б. Роль та місце кінематографу у цементуванні нацистського тоталітарного режиму // Нова політика. – 1998. – № 2.

Кацуба М. Художнє кіно як засіб формування масової політичної свідомості // Політичний менеджмент. – 2013. – № 1–2.

Основи політичної науки : курс лекцій за редакцією Б. Кухти. Ч. 3: Політична свідомість і культура. – Львів, 1998.

Стульнев И. Живопись и политика. URL : <http://aquarells.ru/syuzhety-ityemy/zhivopis-i-politika>.

Додаткова література

Адрианов М. С. Эмоциональная составляющая политической культуры (На примере анализа цветовосприятия школьниками образов политических деятелей) // Полис. – 1997. – № 2.

Аронсон Э., Пратканис Э. Эпоха пропаганды : Механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление. – СПб., 2003. URL : http://www.krelib.com/files/psycho/Propag_Aronson.pdf.

Афанасьев Г. Третий Рейх и телевидение. Прошло 75 лет, что-то изменилось? – 17/03/2011 / URL : <http://genadiafanassjev.blogspot.com/2011/03/70.html>.

Бельский И. Лекции по всеобщей истории кино. – М., 2008.

Дмитриев А. В. Социология политического юмора. – М., 1998.

Зуйковська А. Соціокультурні засади розвитку політичних культур // Політичний менеджмент. – 2010. – № 4.

Кара–Мурза С. Манипуляция сознанием. – М., 2003.

Кузьмин Д. В. Литературный периодический самиздат рубежа 1980–1990-х гг. URL : http://uchcom.botik.ru/az/lit/coll/ontolog1/23_kuzm.htm.

Кукаркин А. В. Буржуазная массовая культура. – М., 1985.

Михайлин В., Беляева Г. Политический плакат : рамки восприятия и воздействия. // Журнальный зал. URL : <http://magazines.russ.ru/nz/2012/1/m4.html>.

О шаржах и карикатурах. История. URL : http://erik-art.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=100&Itemid=240.

Групове заняття з теми 3.2 Політична символіка та політична мова. Політичний ритуал (3 год.)

Ключові поняття та терміни: символ; конденсаційний символ; значимий символ; політична символіка; ритуал; політична мова; політична мода.

План

1. Політична символіка та її типологія.
2. Символізм політичного ритуалу.
3. Мова політики.

Методичні вказівки

Вихідна ідея теми полягає в тому, що символ – це ідейно-образна структура, яка містить у прихованій формі всі можливі прояви речі або явища, для якої він (символ) є узагальненням і нерозгорнутим знаком (див.: «Основи політичної науки»). Символи незамінні та суттєві компоненти політичної культури. Політична символіка – це сукупність символів, які в образно-процесуальній формі відображають або ідеалізують світ політики. Складові частини символу: а) знак – зовнішня форма символу; б) значення – ідеальний зміст символу. Далі треба розкрити поняття «значимих» та «конденсаційних» символів і зупинитися на функціях політичної символіки. Охарактеризувати основні типи (різновиди) політичних символів.

Ритуалом називають символічну поведінку, яка повторюється та соціально стандартизується. Враховуючи, що ритуал наповнює змістом ситуацію і поведінку в ній, розкрити більш детально сутність символізму політичного ритуалу.

Розгляд третього питання варто почати з обґрунтування положення, що мова – це знакова частина політичної символіки. Необхідно детально розглянути політичну мову як певним чином організовану загальну мову або її частину, яка активно використовується в політичних текстах, визначити складові політичної мови. Показати, що політична мова і мовна політика – це не одне і теж. Розкрити поняття та відмінність «вульгарної» політичної мови від «змістовної» політичної мови.

Основна література

- Бенуас Л. Знаки, символы и мифы. – М., 2004.
- Гаджиев К. С. Введение в политическую науку : уч. для вузов. – М., 2000. – Гл. 16. 5.
- Культурология : уч. пос. / под ред. проф. Г. В. Драча. – М, 2003. – С. 216–220, 253–254.
- Мисюров Д. А. Политическая символика : между идеологией и рекламой // Полис. – 1999. – № 1.
- Основи політичної науки : курс лекцій за редакцією Б. Кухти. Ч. 3: Політична свідомість і культура. – Львів, 1998.
- Сергійчук В. І. Національна символіка України. – К. 1992.
- Степнова І. Політичний символ як засіб політичного впливу // Нова політика. – 2005. – № 6.

Додаткова література

- Глебкин В. В. Ритуал в советской культуре. – М., 1998.
- Захаров А. В. Народные образы власти. // Полис. – 1998. – № 1.

Колоницкий Б. И. Символы власти и борьба за власть : к изучению политической культуры российской революции 1917 года. – СПб, 2001.

Кравець А. Ю. Політична антропология. – Дніпропетровськ, 2012. – Розд. 2.3. Символи влади та їх роль. Розд. 2.4. Політичні ритуали.

Политический дискурс : история и современные исследования // Политическая наука. – 2002. – № 3.

Сарнов Б. М. Наш советский новояз. Маленькая энциклопедия реального социализма. – М., 2002.

Сенявская Е. С. Героические символы : реальность и мифология войны // Отечественная история. – 1995. – № 5.

Тернер В. Символ и ритуал. – М., 1983.

Хаззагеров Г. Г. Политическая риторика. – М., 2002.

Чудинов А. П. Политическая лингвистика. – М., 2007.

Групове заняття з теми 3.3

Релігійний аспект політичної культури (1 год.)

Ключові поняття та терміни: *релігія; конфесія; церква; релігізація політики; політизація релігії; Бог; віра; порятунок; благодать; Святе Письмо; Святе Передання.*

План

1. Релігія як політичний регулятор суспільних відносин.
2. Взаємовідносини релігійних і світських цінностей в християнстві.
3. Іслам як визначальний чинник політичної культури країн мусульманського світу.

Методичні вказівки

Релігія – особлива система світогляду та світосприйняття конкретної людини або групи людей, набір культурних, духовних та моральних цінностей, що обумовлюють поведінку людини. Церква – релігійна організація духівництва і віруючих, об'єднана спільністю вірувань і обрядовості в рамках конкретної конфесії. Як регулятор соціальної поведінки та буття людей релігія/церква є неполітичним елементом політичної культури суспільства та політики. Розкрити відмінності релігійної та світської культури у площині політичного, виходячи з наступного. Релігійна політична культура – це тип культури, в якій у якості священної (сакральної) основи політичного буття виступає надприродний початок. Світська політична культура – це тип культури, в якій у якості сакральної основи політичного буття виступає не надприродна реальність, а матеріально-ідеальна реальність мирської природи.

У другому питанні врахувати те, що головна цінність світської етики – людина та її життя. На відміну від цього у релігійній етиці головна цінність – Бог та Віра. Спектр світських цінностей формується са-

ними людьми, тоді як світ релігійних цінностей дається людям в актах богопізнання і одкровення. Позначити характер взаємовідносин наступних цінностей: свобода, братерство, рівність, справедливість, порядок, владарювання, відповідальність у світській та релігійній площині.

У широкому розумінні термін «ісламизм» характеризує використання ісламської доктрини в досягненні політичних цілей певними групами. Точніше під ісламизмом мається на увазі теорія і практика політичних рухів, що ставлять перед собою цілі приведення суспільного і державного устрою в тих країнах, де живуть мусульмани, відповідно до установок Ісламу. Іслам – соціально-релігійна система, де віруючі (умма аль-іслам) сприймають його як основу життя і мірило всіх речей, що у кінцевому випадку впливає і на політичну культуру. Простота основних постулатів цієї релігії робить іслам прийнятним для мільйонів людей в усьому світі. Іслам – також комплексна система, складовими елементами якої передусім є: система релігійних догматів – «Калам»; звід правових, нормативно-регулятивних, соціально-моральних і економічних приписів – «Шаріат»; основи мусульманського права – «Фікх», а також складна і специфічна обрядово-культува система. Найважливішою особливістю ісламу є те, що він не тільки встановлює принципи віри, але поширює їх в якості регулюючих правил і законів (усуваючи законотворчість) на всі сфери людської життєдіяльності, в тому числі на державне будівництво і адміністрування, судочинство, самоврядування, політичну етику тощо.

Основна література

Бабкіна О. В., Горбатенко В. П. Політологія. Навчальний посібник. – К., 2006. – Розд. 4.5. Політика і релігія. URL : <http://www.info-library.com.ua/books-text-1733.html>.

Гаджиев К. С. Введение в политическую науку : уч. для вузов. – М., 2000. – Гл. 16. 6.

Глаголев В. С. Религия и политика. М., 2009.

Игнатенко А. Ислам и политика : сб. статей. – М., 2004.

Исмайлова С. А. Роль религии в формировании политической культуры и политических ориентаций современного общества. URL : <http://gisap.eu/ru/node/494>.

Основи політичної науки : курс лекцій за редакцією Б. Кухти. Ч. 3: Політична свідомість і культура. – Львів, 1998. – С. 440–447.

Піча В. М., Хома Н. М. Політологія. Навч. пос. – К., Львів, 2000. – Розд. 25.

Додаткова література

Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. – К, 1994.

Гаджиев К. С. Политическая культура общества: концептуальный аспект // Полис. – 1991. – № 6.

Герчанівська П. Е. Культурологія : навч. посіб. / за ред. В. І. Панченко. – К., 2006. – С. 160–171.

Лукьянов Л. А., Нечаев М. Г. Религиозные движения и борьба за права человека в СССР в 1960-80-е гг. // Тоталитаризм в России (СССР) 1917–1991: оппозиция и репрессии : Материалы научно-практических конференций. – Пермь, 1998.

**Групове заняття з теми 3.4.
Політичні субкультури. Альтернативна
політична культура (1 год.).**

Ключові поняття та терміни: *субкультура; контркультура; антикультура; альтернативна культура; домінантна культура; дисидентство.*

План

1. Поняття політичної субкультури та її основні види.
Соціально-класові.
Демографічні. Особливості молодіжної субкультури.
Расово-етнічні.
Регіональні.
2. Домінуюча, «цільова», альтернативна політична культура та їхні взаємовідносини з субкультурами.
3. Політична культура дисидентства.

Методичні вказівки

Вважаємо, що субкультура – це система цінностей, установок, способів поведінки і життєвих стилів певної соціальної групи, яка відрізняється від пануючої в суспільстві культури, хоча й пов'язана з нею. Одна з складностей, що пов'язана з використанням поняття субкультури, полягає в тому, що воно передбачає існування ідентифікованої пануючої культури, однак фрагментація сучасного суспільства робить ідентифікацію такої культури проблематичною. Тому можна вважати, що сучасне постмодерне суспільство складається з великої кількості субкультур, які відрізняються одна від одної своїми життєвими стилями, досвідом та продуктами творчої діяльності. Як правило, носіями політичних субкультур виступають групи, що компактно проживають у певній частині країни: наприклад, франкомовне населення Канади, жителі Півдня чи жителі Нової Англії в США, «східні» німці. Однак можливе існування і таких політичних субкультур, які не пов'язані з географією, – наприклад, субкультури американських хіппі або яппі.

В основу виокремлення видів політичних субкультур (класифікації політичних субкультур) може бути покладена: по-перше, специфікація спрямованості їхнього моделювання і регулювання, того, що вони моделюють і регулюють; по-друге, специфікація способів моделювання і регулювання, того, як вони моделюють і регулюють. Перша скла-

дає специфікацію змісту політичної культури, друга – специфікацію її форми. Це – два найбільш фундаментальних, загальних і досить абстрактних критерії диференціації політичних субкультур. Кожна субкультура має певний соціальний масштаб, час існування і різну ступінь укоріненості у свідомості і поведінці громадян. Ураховуючи це, далі потрібно детально зупинитися на характеристичні таких субкультур як соціально-класові, демографічні (окремо розглянути особливості молодіжної субкультури), расово-етнічні та регіональні. До субкультур також відносяться маргінальні культури.

Домінуюча культура – сукупність соціальних норм, поведінки, мови, цінностей і релігії, які є нормою для суспільства загалом. Вона конститується на основі ціннісного ядра конкретної культурної системи в інтерпретації пануючої соціальної групи. Як правило, вона досягає панування шляхом контролю соціальних інститутів, таких як навчальні заклади, комунікація, художня культура, право, політичний процес і бізнес. Домінуюча культура не обов'язково є культурою більшості суспільства, а скоріше це культура певної групи, наділеної престижем і спроможністю наказувати суспільству. «Цільовою» культурою вважають ту, яку намагаються створити у суспільстві (мета культурного будівництва). Альтернативна політична культура є певним протиставленням домінуючим у суспільстві нормам, цінностям та переконанням. Деякі автори вважають, що вона є різновидом субкультури, що принципово розходиться, за певними позиціями з основною культурою, панівною у тому чи іншому суспільстві; її фрагменти не викликають реакції відторгнення або спроби насильницького включення в існуючу культурну структуру. Інша точка зору – альтернативна політична культура не є субкультурою оскільки базується не лише на одному, як субкультура, а на декількох прошарках населення. Потрібно провести розмежування альтернативної культури та контркультури. Контркультура – це політична течія, яка заперечує цінності домінуючої культури. Контркультура, як правило, не просто має парадигму, що відрізняється від парадигми домінуючої культури, але і явно протиставляє себе їй, ставить під сумнів пануючі культурні цінності, норми і моральні підвалини, створює свою власну систему норм і цінностей. У різних дослідженнях до контркультури відносять раннє християнство, інші релігії, комуні утопістів і рух більшовиків.

Під поняттям «дисидентство» слід розуміти сукупність філософських, економічних, політичних, релігійних та культурних течій, які повністю або частково протистоять офіційним доктринам в усіх сферах матеріального та духовного життя суспільства. Мати на увазі принципову особливість дисидентства – це ненасильницький рух незгодних,

рух інакомислячих. Далі розглянути його політичну культуру у форматі типових елементів змісту.

Основна література

Бебик В. М., Головатий М. Ф., Ребкало В. А. Політична культура сучасної молоді. – К., 1996.

Основи політичної науки : курс лекцій за редакцією Б. Кухти. Ч. 3: Політична свідомість і культура. – Львів, 1998. – С. 440–447.

Ильин В. И. Контркультура как универсальный атрибут общества. URL : <http://www.marketing.spb.ru/read/m7/10.htm>.

Кагарлицкий Б. Альтернативная культура. Журнальный зал. URL : <http://magazines.russ.ru/km/2005/1/ka19.html>.

Культурология : уч. пос. / под ред. проф. Г. В. Драча. – М, 2003. – С. 189.

Курілло В. Є., Фатьянова І. В. Політична субкультура ГУЛАГу : осмислення історичного досвіду минулого // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Т. 122. Вип. 109. Політологія. – Миколаїв, 2010.

Політологія : упоряд. та ред. М. Сазонова. – Харків, 1998. – С. 459.

Тураббекова Д. Роль политических субкультур в политической культуре общества. URL : http://www.2vg.ru/istoriya/rol_politicheskix_subkultur_v.html.

Додаткова література

Арон Р. Опій інтелектуалів. – К., 2006.

Баталов Э. Я. Советская политическая культура (к исследованию распадающейся парадигмы) // Общественные науки и современность. – 1994. – № 6, 7.

Бусыгина И. Н. О состоянии немецкой нации. (Территориальный фактор в национальном самосознании немцев) // Полис. – 1999. – № 1.

Буяк Б. Політична культура молоді як фактор еволюції українського суспільства // Актуальні проблеми внутрішньої політики. – 2004. – № 4. – С. 137–147.

Гаджиев К. С. Политическая культура общества : концептуальный аспект // Полис. – 1991. – № 6.

Королева Л. А. Исторический опыт советского диссидентства и современность. – М., 2001.

Лебединська І., Григор'єв В. Політична культура молоді на зламі світоглядної парадигми // Нова політика. – 1998. – № 3.

Частина 4. Плюралізм типів політичної культури в теорії та його втіленнях.

Групове заняття з теми 4.1

Типи політичної культури (4 год.)

Ключові поняття та терміни: *патріархальна (парафіяльна); підданська та активістська (учасницька) політичні культури; ліберально-демократична політична культура; тоталітарна політична культура; авторитарна політична культура; буржуазна політична культура; соціалістична політична культура.*

План

1. «Чисті» та «змішані» типи політичної культури за Г. Алмондом і С. Вербою.

2. Сучасні типології політичної культури.
3. Характеристика ліберально-демократичного типу політичної культури.
4. Характеристика тоталітарного типу політичної культури.

Методичні вказівки

Розгляд першого та другого питання потребує ретельного опрацювання робіт М. Остапенко (розділ 3.) та М. Сазонова (с. 455–461). У підручнику за редакцією А. Колодій наведено ознаки «чистих» типів політичної культури за С. Вербою та Г. Алмондом і корисну типологію політичних культур за різними критеріями (розд. 8.4, с. 260–262). Особливості політичних культур західного і східного типів описані в роботі В. Пугачова, О. Соловійова (с. 318–320) і монографії А. Панаріна. Розкрити сутність формаційного підходу до типологізації політичної культури. У руслі «класового» підходу в загальній культурі, яка за типом відповідає своїй суспільно-економічній формації, виділяють політичні культури експлуататорських класів і класів експлуатованих, антагоністичні за своєю сутністю. Показати принципову різницю ідеальних типів соціалістичної та буржуазної політичної культури шляхом порівняння мети та мотивації, цінностей, ідеології, менталітету тощо.

Під час характеристики ліберально-демократичного типу політичної культури рекомендується враховувати те, що його визначальними рисами є *політичний плюралізм*, апологія свободи та індивідуального вибору (крім того, теоретично – реальний поділ влади, толерантність, наявність опозиції, незалежні ЗМІ тощо). Фрагменти цього типу політичної культури в історичній площині детально розкриті у підручнику «Основи політичної науки» (с. 307–333).

Тоталітарний тип політичної культури передусім характеризують такі поняття: *політична одноманітність*, апологія порядку та ідейної єдності (крім того – цілісність, уніфікованість, відданість одній ідеї, відсутність інакомислення тощо). Розглядаючи це питання варто було б звернутися до роботи М. Чабанної і підручника «Основи політичної науки» (с. 333–375). Порівняльну характеристику тоталітарної і демократичної політичних культур містить колективна праця «Політологія» за редакцією А. Колодій (с. 261).

Основна література

- Гаджиев К. С. Введение в политическую науку : уч. для вузов. – М., 2000. – Гл. 16. 7.
- Гелей С., Рутар С. Політологія. – К., 1999. – Розд. 10.
- Основи політичної науки : курс лекцій за редакцією Б. Кухти. Ч. 3: Політична свідомість і культура. – Львів, 1998.
- Остапенко М. А. Політична культура суспільства. – К., 2008. – Розд. 3.

Панарин А. С. Политология. О мире политики на Востоке и Западе. – М., 1999.

Политология : учебник для ВУЗов / под ред. М. А. Василика. – М., 1999. – С. 369–372.

Політологія : упоряд. та ред. М. Сазонова. – Харків, 1998. – Гл. XVIII, §1. 3.

Політологія : підручник / за наук. ред. А. Колодій. – К., 2000. – Розд. 8.4.

Пугачёв В. П., Соловьёв А. И. Введение в политологию : учебник. – М., 1999. – Гл. 17, § 2.

Рудакевич О. Засади типології національної політичної культури // Політичний менеджмент. – 2011. – № 6.

Додаткова література

Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии // Полис. – 1992. – № 4.

Чабанна М. Політична культура тоталітарного суспільства. URL : http://www.library.ukma.kiev.ua/e-lib/NZ/NZV82_2008_polityk/07_chabanna_mv.PDF.

Групове заняття з теми 4.2

Політична культура суспільства у надзвичайний період (1 год.)

Ключові поняття та терміни: війна; криза; громадянська війна; амбівалентна свідомість; пацифізм.

План

1. Політична культура в ситуації всеохоплюючої кризи суспільства.
2. Суспільно-політична свідомість в умовах громадянської війни.
3. Політична культура під час війни, військового конфлікту або загостреного військово-політичного протистояння.

Методичні вказівки

Криза – час перехідного стану, при якому існуючі засоби досягнення цілей стають неадекватними, в результаті чого виникають непередбачувані ситуації. Криза виявляє приховані конфлікти і диспропорції. Ознаки кризи та її види. Внутрішня політична криза – ситуація в державі, яка склалася через неможливість узгоджених дій між політичними силами, наслідком чого є утруднення всіх законотворчих процесів і ослаблення державного контролю. Різкі соціальні трансформації викликають у суспільній свідомості втрату традицій і думки про безглуздість буття, що призводить до появи есхатологічних міфів, руйнується духовна єдність соціуму, загострюється ідейно-політичне протистояння, збільшується сугестивність мас, посилюється їхня залежність від маніпулятивних технологій, помітне поширення набувають амбівалентна свідомість, психологічне нетерпіння, політичні міфи, стереотипи й ілюзії швидких рішень складних проблем, бурхливо зростає інфляція цінностей, набирає силу здатність до протиправних дій і порушення закону тощо. У якості фактичного матеріалу можна використовувати

аналіз кризи в СРСР у 1991 р. або подій в Україні у 2004 р., які часто позначають як «Помаранчеву революцію» (або подій 2014 р.).

Громадянська війна – це насильницька форма розв’язання накопичених соціально-політичних протиріч всередині держави, яка проявляється у вигляді великомасштабного збройного протистояння між організованими групами, націями або між віруючими різних конфесій, що входили до складу раніше єдиної країни. Метою сторін, як правило, є захоплення/утримання влади в країні або в окремому регіоні. Головною ознакою громадянської війни є те, що її провідними силами є громадяни однієї країни (що не виключає участі іноземних добровольців і найманців). У сфері політичної культури передусім йде безкомпромісна боротьба протилежних політичних орієнтацій та ідеологій на ґрунті однакового менталітету і спільної державності. Як приклад рекомендується використовувати історичний досвід Громадянської війни в Росії 1917–1920 рр. або Громадянської війни в Іспанії 1936–1939 рр.

Політична культура суспільства в період війни, військового конфлікту або загостреного військово-політичного протистояння *багато у чому залежить від характеру війни та її ходу*. Зазвичай під час війни спостерігається активізація мілітаризованої свідомості, зростання агресивності, поширення та панування стереотипу «ворога», підйом патріотизму, формування міфології «змови» або «зради», ілюзорне сприйняття бойових дій, жорстокість і загострення нетерпимості. Але, у разі несприятливого перебігу війни або її хибного характеру, в суспільній свідомості та поведінці можуть з’явитися і посилюватися прямо протилежні орієнтації, відбуватися девальвація цінностей, поширюватися настрої поразки, падати авторитет влади, зростати антивоєнний опір. Обидва варіанти доцільно аналізувати, звертаючись до складових політичної культури, позначених на схемі її структури.

Основна література

Катлип С. М., Сентер А. Х., Брум Г. М. Паблик рилейшнз. Теория и практика. – М., 2008. – С. 430–433.

Орлов И. Б. Политическая культура России XX века. – М., 2008. – Гл. 6. Политическая культура периода Первой мировой войны и Февральской революции (сентябрь 1914 г. – октябрь 1917 г.).

Платошкин Н. Гражданская война в Испании. 1936–1939 гг. – М., 2005.

Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. – М., К., 2006. – Гл. 7. Кризисные коммуникации. – С. 486–487, 490–497.

Семенов А. А. Кризис традиционного сознания в условиях гражданской войны 1917–1920 гг. : проблемы верификации и историографии // Современная научная мысль. – 2013. – № 2. – С. 37–50.

Человек и война. Война как явление культуры : сб. статей / под ред. И. В. Нарского и О. Ю. Никоновой. – М., 2001.

Додаткова література

Семенов А. А. Повседневная жизнь населения России в годы Гражданской войны : 1917–1920 гг. : автореф. дис. ... д-ра ист. наук. – Краснодар, 2005. – Раздел V. Изменения коллективного сознания, мировосприятия и мировоззрения основных слоев населения в годы Гражданской войны в России.

Данилов С. Ю. Гражданская война в Испании (1936–1939). – М., 2004.

Групове заняття з теми 4.3

Політична культура провідних регіонів та країн світу (6 год.)

Ключові поняття та терміни: гетерогенна та гомогенна політичні культури; фрагментарна політична культура; патримоніальна культура; «східна» культура.

План

1. Політична культура США.
2. Політична культура країн Європи.
3. Політична культура країн Сходу.
4. Політична культура країн Африки та Латинської Америки.

Методичні вказівки

Розгляд політичних культур конкретних країн здійснюється на основі наведеної літератури. Робота М. Остапенко містить характеристику особливостей політичної культури та політичної соціалізації у Великобританії, Китаї та США.

Основна література

Африка: особенности политической культуры. – М., 1999.

Баталов Э. Л. Политическая культура современного американского общества. – М., 1990.

Бурдяк В. І., Ротар Н. Ю. Політична культура країн Європи в контексті інтеграційних процесів : моногр. – Чернівці, 2004.

Остапенко М. А. Політична культура суспільства. – К., 2008. – Розд. 7.

Панарин А. С. Политология. О мире политики на Востоке и на Западе : учебн. пос. – М., 1999.

Политические системы и политические культуры Востока. – М., 2007.

Додаткова література

Каменская Г. В. Политическая культура США // МЭ и МО. – 1993. – № 4.

Косухин Н. Д. Африка : политизация этничности // Вестник Российского ун-та дружбы народов. – Серия : Политология. – 2006. – № 1.

Политическая культура зарубежных стран / сост. Г. А. Пикалов. – СПб., 2001.

Львова Э. С. Культуры народов тропической Африки вчера и сегодня : взаимодействие культур и тенденции развития : учебное пособие. М., 1996. С. 72–80.

Групове заняття з теми 4.4

Політична культура України (2год.)

Ключові поняття та терміни: трансформаційний процес; амбівалентність; регіональність політичної культури; екстернальність.

План

1. Основні віхи історії і еволюції політичної культури України.
2. Політична культура України у складі СРСР.
3. Політична культура сучасної України: динаміка та характерні властивості.

Методичні вказівки

Для висвітлення теми спочатку необхідно зупинитися на факторах, які вплинули на формування політичної культури України: багатівіковий період бездержавності; розчленування України між країнами з різними культурними та політичними системами; денационалізація провідних верств населення; тривале панування комуністичного режиму. При цьому використати роботу А. Акімова. Розглядаючи перше питання передусім потрібно зосередити увагу на працях Л. Нагорної та П. Саса.

Характеристику особливостей українського менталітету та психологічних якостей політичної культури українців надано у підручнику С. Геляя та С. Рутара: інтраверсія, ірраціональність, екстернальність, ексекутивність, сенсорність тощо (с. 212–214, 216–219).

Друге та третє питання потребує звернення до підручника «Основи політичної науки» за ред. Б. Кухти (с. 522–536) та праці М. Остапенко.

Під час відповіді доцільно використовувати матеріали сучасних соціологічних досліджень орієнтацій українців, зазначених у списку літератури.

Основна література

Акімов А. Історичні особливості формування політичної культури в Україні // Вісник книжкової палати. – 2000. – № 11.

Буцевицький В. Проблеми політичної культури в Україні в процесі державотворення // Нова політика. – 1999. – № 1.

Гелей С., Рутар С. Політологія. – К., 1999. Розд. 10.

Динаміка суспільно-політичних поглядів в Україні. 15 листопада – 14 грудня, 2017. URL : https://www.gfk.com/fileadmin/user_upload/dyna_content/UA/2018/2018-news/Ukrainian_poll_2017_12_official-UA.pdf.

Дмитренко М. Особливості сучасної української культури : проблеми визначення // Політичний менеджмент. – 2005. – № 5.

Кремень В. Становлення і розвиток політичної культури українського суспільства. // Вісник УАДУ. – 1998. – № 2.

Нагорна Л. П. Політична культура українського народу : історична ретроспектива і сучасні реалії. – К., 1998.

Остапенко М. А. Політична культура суспільства. – К., 2008. – Розд. 6.

Суспільно-політичні настрої населення : нові виклики. Дослідження соціологічної групи «Рейтинг». Квітень 2018 р. URL : http://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ukraine_042018_press_ua.pdf.

Шангина Л. О стране, государстве и гражданах в переходном возрасте // Зеркало недели. – 2006. – № 31.

Додаткова література

Белецкий М. И., Толпыго А. К. Национально-культурные и идеологические ориентации населения Украины // Полис. – 1998. – № 4.

Бронніков В. Д., Рижанов К. М. Верховна Рада України як джерело маргінальності та нестабільності в українському суспільстві // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Т. 122. Вип. 109. Політологія. – Миколаїв, 2010.

Звіркowska В. Парламентська культура в Україні : чинники, рівень і тенденції розвитку // Людина і політика. – 2001. – № 4.

Козьма В. Політичні ціннісні орієнтації українського середнього класу // Політичний менеджмент. – 2008. – № 1.

Курілло В. Є. Масова політична культура України доби реставрації капіталізму // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Вип. 13. – К., Миколаїв. – 2008.

Лісовий В. С. Поняття політичної культури. Політична культура українців. Феномен української культури : методологічні засади осмислення. – К., 1996.

Макеєв С., Надточій А. Політична соціалізація в пострадянській Україні // Політична думка. – 1997. – № 1.

Сас П. М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст.) / навч. посіб. – К., 1998.

Самостійна робота денна та заочна форма

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Тема 1.1. Поняття політичної культури та її основні концепції.	11	10
2	Тема 1.2. Структура політичної культури.	4	10
3	Тема 1.3. Процес формування та успадкування політичної культури.	4	10
4	Тема 1.4. Політична свідомість, політичні орієнтації та їх структура.	4	5
5	Тема 1.5. Політичні знання. Основні політичні ідеології.	7	5
6	Тема 2.1. Політичні цінності та переконання.	5	7
7	Тема 2.2. Політичні стереотипи, ілюзії та міфи.	4	7
8	Тема 2.3. Ментальність та тип мислення.	4	6
9	Тема 2.4. Поведінка масових суб'єктів. Політична участь.	4	7
10	Тема 2.5. Масова та елітарна політична культура.	5	7
11	Тема 2.6. Політичні інститути та норми як складові політичної культури.	4	6
12	Тема 3.1. Політичне мистецтво та література.	12	14
13	Тема 3.2. Політична символіка та політична мова. Політичний ритуал.	5	12
14	Тема 3.3. Релігійний аспект політичної культури.	5	10
15	Тема 3.4. Політичні субкультури. Альтернативна політична культура.	5	12
16	Тема 4.1. Типи політичної культури.	7	12
17	Тема 4.2. Політична культура суспільства у надзвичайний період.	1	10
18	Тема 4.3. Політична культура провідних регіонів та країн світу.	10	10
19	Тема 4.4. Політична культура України.	3	10
20	Самостійна робота до іспиту	21	16
Всього годин самостійної роботи за курс		125	186

**Карта самостійної роботи
з дисципліни «Політична культура»**

**Денна форма
кількість годин СРС згідно з навчальним планом 125**

Види самостійної роботи	Трудомісткість (годин)*	Планові терміни виконання	Форми контролю	Максимальна кількість балів
1	2	3	4	5
Денна форма навчання				
8 семестр				
I. Обов'язкові				
Види робіт на семінарських заняттях				
Семінарські заняття	60		опитування	30
За виконання контрольних завдань				
Поточні контрольні роботи	20	4 (після кожної змістовної частини)		16
За виконання завдань самостійного опрацювання та інших завдань				
Самостійна робота	20	протягом семестру	письмова	14
Разом балів за обов'язкові види СРС				60
II. Вибіркові				
За виконання творчих завдань для самостійного опрацювання				
Разом балів за вибіркові види СРС				
Всього балів за СРС у 8 семестрі				60

Політична культура

Заочна форма кількість годин СРС згідно з навчальним планом 186

Види самостійної роботи	Трудоємність (годин)*	Планові терміни виконання	Форми контролю	Максимальна кількість балів
1	2	3	4	5
II триместр				
I. Обов'язкові				
<i>Види робіт на семінарських заняттях</i>				
<i>Семінарські заняття</i>		протягом триместру	опитування	
<i>За виконання контрольних завдань</i>				
Контрольна робота №1, 2	10	протягом триместру	письмова	2x5=10
<i>За виконання завдань самостійного опрацювання та інших завдань</i>				
Самостійна робота №1	10		письмова	10
Разом балів за обов'язкові види СРС				20
II. Вибіркові				
<i>За виконання творчих завдань для самостійного опрацювання</i>				
Разом балів за вибіркові види СРС				
Всього балів за СРС у II триместрі				20
12 триместр				
I. Обов'язкові				
<i>Види робіт на семінарських заняттях</i>				
<i>Семінарські заняття</i>	40		опитування	20
<i>За виконання контрольних завдань</i>				
Контрольна робота №3, 4	14	протягом триместру	письмова	2x5=10
<i>За виконання завдань самостійного опрацювання та інших завдань</i>				
Разом балів за обов'язкові види СРС				30
II. Вибіркові				
<i>За виконання творчих завдань для самостійного опрацювання</i>				
Самостійна робота №2 (творче завдання)	12			10
Разом балів за вибіркові види СРС				10
Всього балів у II та III триместрах				60

Вимоги до підготовки завдань курсу

Відповідь на семінарському занятті – це активна участь у обговоренні всіх питань, що виносяться на семінар, підкріплення доповіді цитатами та посиланнями на реферовану літературу. Вільне володіння матеріалом доповіді, що дозволяє задавати та відповідати на питання з теми.

Реферування літератури – конспектування джерел для реферування з тематики курсу, запропонованих викладачем або обраних на власний розсуд студента. Обов'язковою вимогою є відповідність добірки цитат загальної спрямованості курсу та наявність повних і аргументованих авторських висновків й узагальнень (власна оцінка, ставлення, позитиви/негативи, рекомендації тощо).

Контрольна робота – це невелике за обсягом завдання, яке безпосередньо стосується тем змістовної частини і виконується під час проведення семінарського заняття. Питання контрольних робіт містяться у програмі курсу.

Самостійна робота – це чітко структурована письмова робота, наявність плану посилань та списку літератури є обов'язковим. Виконується на аркушах А4 (шрифт Times New Roman 14, інтервал 1,5; поля 2, 2, 2, 1; нумерація сторінок обов'язкова). Загальний обсяг має бути 12–20 стор. Тематика самостійних робіт міститься у програмі курсу. Для підготовки роботи необхідне глибоке вивчення літератури, включаючи додаткову. Необхідно логічно й аргументовано викласти актуальність обраної теми, точки зору дослідників щодо досліджуваної проблеми, зробити самостійні висновки та з урахуванням сучасних вимог оформити науково-довідковий апарат. Робота має продемонструвати знання і розуміння обраної студентами теми, а також відповідати вимогам наукової аргументації.

Тематика самостійних робіт до курсу «Політична культура»

Самостійна робота № 1

1. Основні сучасні розуміння політичної культури.
2. Елементи політичної свідомості у складі політичної культури. Політичний досвід, образна та мовна символіка.
3. Поведінкові складові політичної культури.
4. Культура функціонування політичних інститутів, її організаційно-структурна та нормативно-регулятивна складова.
5. Інституційний вимір розвитку політичної культури від стародавніх часів до сучасності.
6. Шляхи формування та детермінанти еволюції політичної культури.
7. Етнічний чинник політичної культури.
8. Емігрантське середовище або закордонна діаспора як чинник політичної культури.
9. Політична участь.
10. Феномен маргінального менталітету та типи мислення.
11. Поведінка масових суб'єктів політики: парламентська, електоральна, еліти, «мовчазної більшості» тощо.
12. Політична поведінка натовпу.
13. Особливості політичної культури США та країн Європи. Вплив євроінтеграційних процесів на політичну культуру країн Європи.
14. Особливості політичної культури країн Латинської Америки та Африки.
15. Політична культура України: минуле та сучасність.
16. Популізм як продукт та елемент масової політичної культури суспільства.
17. Основні складові побутово-емпіричного, психологічного рівня політичної культури. Політичний досвід: успадкований та набутий.
18. «Імплантація» політичної культури Заходу третього світу та її проблеми.
19. Політичне у кіномистецтві: Радянське кіно.
20. Політичне у кіномистецтві: Американська кіноіндустрія.
21. Політичне у літературі: Публіцистика та «самвидав».
22. Соціально-психологічні компоненти політичної культури особистості у площині соціальної психології (орієнтації, атит'юди та інше).

23. Політичне у літературі: Байки, анекдоти.
24. Вплив глобалізації на політичну культуру суспільства.
25. Політичне у живописі (картини, плакати, шаржі, карикатури).

Самостійна робота № 2

1. Церква та політика. Релігія як регулятор владних відносин та політичної поведінки.
2. Медіатизація політики як характерна особливість політичної культури сучасного суспільства.
3. Взаємовідносини релігійних та світських цінностей.
4. Християнський ідеал у політичній культурі.
5. Домінантна та «цільова» політичні культури.
6. Політична культура релігійно-історичного руху християнського світу.
7. Політична культура протестного руху.
8. Політична культура суспільства споживання (споживацького суспільства).
9. Політична мода в політичній культурі.
10. Толерантність та нетерпимість, радикалізм (в т. ч. юнацький), конформізм та нонконформізм, хитрість та чесність у політичній культурі.
11. Ілюзії, їх природа, типи та роль у політиці.
12. Найважливіші характеристики політичного менталітету: віра, довіра, толерантність, конфліктність, конформізм тощо.
13. Політичний досвід та його роль у політичній культурі. Види політичного досвіду.
14. Маргіналізований характер політичної культури політичної еліти сучасної України.
15. Поміrkовані політичні ідеології реформістського гатунку.
16. Консервативні політичні ідеології.
17. Основні політичні цінності різних політико-ідеологічних систем.
18. Ілюзії у політичній культурі та їхня роль у політиці.
19. Соціальні мережі як елемент політичної культури суспільства.
20. Характерні ознаки масової політичної культури.
21. Елітарна політична культура та масова політична культура еліти (маргіналізація «верхівки» та «мас»).
22. Політична культура Homo Consumer (людина суспільства споживання).
23. Політичні інститути як прояв політичної культури.
24. Культура функціонування політичних інститутів.
25. Традиція культу особи лідера країни у політичній культурі Росії та Радянського Союзу.

Завдання для самоконтролю та самостійної роботи

Поточні контрольні роботи для денної та заочної форми навчання.

Контрольна робота № 1 (змістовна частина 1). Концепція, структура та світоглядні засади політичної культури.

I Варіант

1. Основні сучасні розуміння політичної культури.
2. Основні складові теоретико-наукового рівня політичної свідомості.
3. Сталість та змінність у політичній культурі в процесі її розвитку.
4. Визначення та функції політичної ідеології.

II Варіант

1. Інтерпретаційний (символічний) та класові підходи до розробки концепції політичної культури.
2. Поняття політичної орієнтації та установки.
3. Політична соціалізація та її види.
4. Структура політичних знань та характеристика їхніх складових.

III Варіант

1. Функції та бінарний характер політичної культури.
2. Основні складові побутово-емпіричного, психологічного рівня політичної культури.
3. Структура орієнтацій за В. Розенбаумом.
4. Політичні знання та їхня роль у якості політичної культури.

IV Варіант

1. Розвиток та ускладнення уявлень щодо структури політичної культури.
2. Чинники формування політичної культури.
3. Поділ орієнтацій на когнітивні, емоційні та конативні.
4. Політичний досвід: успадкований та набутий.

**Контрольна робота № 2 (змістовна частина 2).
Суб'єктні та інституційні детермінанти поведінки
у політичній культурі. Масполіткультура.**

I Варіант

1. Найважливіші політичні цінності та їхній суперечливий характер.
2. Ілюзії, їхня природа, типи та роль у політиці.
3. Типи поведінки масових суб'єктів політики. Характерні властивості поведінки натовпу.
4. Феномен масової культури та масової політичної культури.

II Варіант

1. Поняття політичних цінностей та їхня роль у детермінації політичної поведінки.
2. Проблема «індегенізації» культури західної демократії третього світу.
3. Політичні міфи. Типові міфи сучасних пострадянських країн.
4. Масова політична культура періоду реставрації капіталізму.

III Варіант

1. Інфляція та переоцінка цінностей.
2. Стереотипи, їхня бінарна сутність та властивості.
3. Найважливіші характеристики політичного менталітету: віра, довіра, толерантність, конфліктність, конформізм тощо.
4. Політичні інститути як результат взаємодії та історичного розвитку суспільства.

**Контрольна робота № 3 (змістовна частина 3).
Політична символіка та субкультури.**

I Варіант

1. Політична культура радянського кіно.
2. Політична символіка та її типологія.
3. Поняття політичної субкультури та її основні види.
4. Політична культура дисидентства.

II Варіант

1. Прояв політичної культури в літературі.
2. Мова політики.
3. Вплив телебачення на політичну культуру.
4. Іслам у політичній культурі мусульманських країн.

III Варіант

1. Прояв політичної культури в музиці.
2. Символізм політичного ритуалу.
3. Домінантна, «цільова», альтернативна політична культура та їхні взаємовідносини з субкультурами.
4. Взаємини релігійних та світських цінностей у політичній культурі.

Контрольна робота № 4 (змістовна частина 4).

Плюралізм типів політичної культури в теорії та його втіленнях

I Варіант

1. «Чисті» та «змішані» типи політичної культури за Г. Алмондом і С. Вербою.
2. Характеристика тоталітарного типу політичної культури.
3. Політична культура США.

II Варіант

1. Відмінності та особливості методологічних підходів до типологізації політичної культури.
2. Сучасні типології політичної культури.
3. Політична культура країн Сходу.

III Варіант

1. Характеристика ліберально-демократичного типу політичної культури.
2. Політична культура країн Африки.
3. Політична культура сучасної України: динаміка та характерні властивості.

Підсумковий контроль: питання до іспиту

---

1. Концепції політичної культури.
2. Політична культура як частка загальнонаціональної культури.
3. Чинники розвитку політичної культури.
4. Поняття та типологія політичних субкультур.
5. Функції політичної культури.
6. Концепції структури політичної культури.
7. Базові компоненти структури політичної культури.
8. Поведінка як спосіб існування політичної культури.
9. Політична культура як концентрований політичний досвід.
10. Бінарний зміст політичної культури.
11. Міжгенераційна передача політичної культури. Політичні традиції.
12. Зміст та структура політичних орієнтацій.
13. Політичний стереотип.
14. Легітимація влади.
15. Політична соціалізація та її види.
16. Чинники політичної соціалізації.
17. Типи політичної людини та форми участі в політичному житті.
18. Політичні цінності та їхня інфляція.
19. Політична поведінка.
20. Найважливіші цінності політичної культури.
21. Загальна модель формування політичної поведінки.
22. Політична культура суспільства у надзвичайний період.
23. Політична культура як вияв політичної цивілізованості.
24. Гуманізація політики. Толерантність.
25. Дискримінація та емансипація у політичній культурі суспільства.
26. Політичний консенсус.
27. Девіантна поведінка та аномія в політичній культурі.
28. Політична пасивність та абсентеїзм.
29. Політичні аспекти поведінки натовпу.
30. Форми політичної активності.
31. Свободи політичні та відповідальність у політичній культурі.
32. Віра та довіра у політиці.
33. Конформізм та нонконформізм.
34. Суверенітет держави, соціальної спільності та особи.
35. Формальні і неформальні види політичної діяльності.

Політична культура

---

36. Політична символіка як елемент політичної культури.
37. Мовна символіка у політичній культурі суспільства.
38. Політична емблематика та політичний ритуал.
39. Диференціація політичних культур за носіями.
40. Соціально-класові аспекти політичної культури.
41. Національні аспекти політичної культури.
42. Демографічні аспекти політичної культури. Молодіжна політична культура.
43. Регіональні аспекти політичної культури.
44. Конфесійні аспекти політичної культури.
45. Типологія політичних культур за Г. Алмондом та С. Вербою.
46. Інтегровані, фрагментарні, домінуючі та дихотомізовані політичні культури.
47. Ліберально-демократична модель політичної культури.
48. Тоталітарно-авторитарна модель політичної культури.
49. Особливості політичної культури в перехідних суспільствах.
50. Ідеологія та політична культура.
51. Соціальні аспекти політичної культури.
52. Політична міфологія у політичній культурі суспільства.
53. Екологічний аспект політичної культури.
54. Вплив ЗМІ на політичну культуру суспільства.
55. Політична культура політичної еліти посттоталітарної України.
56. Партійно-політичні та соціально-економічні орієнтації населення України сьогодні.
57. Політична культура сучасної української молоді.
58. Критика біхевіористської концепції політичної культури вченим Н. Петро.
59. Політичне виховання та пропаганда.
60. Сутність і структура поняття «політична ідеологія».
61. Роль політичних знань у формуванні якісних властивостей політичної культури.
62. Структура політичних знань та характеристика їхніх складових.
63. Характерні стереотипи сучасної української політичної культури.
64. Політичні ілюзії та міфи. Типові міфи сучасності.
65. Поняття політичного менталітету та його складові.
66. Феномен масової політичної культури та його властивості.
67. Експансія та імплантація політичної культури.
68. Культура функціонування політичних інститутів.
69. Культура прийняття рішень.
70. Політичне у кіномистецтві.
71. Політичне у літературі та живописі.

72. Політичне у музиці. Музична політична поп-культура.
73. Політичне у скульптурі та архітектурі.
74. Вплив релігії на політичну культуру.
75. Іслам у політичній культурі мусульманських країн.
76. Домінуюча, «цільова» та альтернативна політичні культури.
77. Особливості політичної культури США та Великої Британії.
78. Характерні риси політичної культури країн Західної Європи.
79. Особливості політичної культури країн Азії та Африки.
80. Політична культура України у складі СРСР. Політична культура епохи «перебудови».
81. Політична культура незалежної України періоду пострадянських трансформацій.

Система оцінювання роботи студентів з дисципліни

Система оцінювання роботи студентів протягом триместру

1. Відповідь на семінарі оцінюється за 6-бальною шкалою. Критерії оцінки усної відповіді студента:

– оцінка «6» ставиться у випадку, коли студент вільно володіє визначеними програмою знаннями й уміннями; правильно за змістом відповідає на додаткові або контрольні питання викладача з розглянутого питання, висловлює власну думку з приводу означеної проблеми; вміє проводити аналогію між теоретичними надбаннями та практикою сучасного політичного життя, добираючи необхідні для відповіді факти; відповідає чітко, завершено та без допомоги конспекту; мова є грамотною.

– оцінка «5» ставиться у випадку, коли студент вільно володіє визначеними програмою знаннями й уміннями; висловлює власну думку з приводу означеної проблеми; вміє проводити аналогію між теоретичними надбаннями та практикою сучасного політичного життя, добираючи необхідні для відповіді факти; відповідає чітко, завершено та без допомоги конспекту; мова є грамотною.

– оцінка «4» ставиться у випадку, коли відповідь студента задовольняє попередні вимоги, але при цьому в студента виникають труднощі при доборі фактичних матеріалів, власна думка є нечітко аргументованою та студент частково звертається за допомогою до конспекту-підготовки до семінарського заняття.

– оцінка «3» ставиться у випадку, коли студент користується лише окремими знаннями й вміннями, припускається помилок під час викладу матеріалу, постійно звертається до конспекту, а відповідь є недостатньо самостійною та обґрунтованою, мова – спрощеною.

– оцінка «0–2» ставиться в разі незнання більшої частини матеріалу та фактичного матеріалу. Також таку оцінку можна поставити за доповнення та проблемні запитання від студента під час семінарського заняття.

Студент може не складати іспит і отримати автоматичний екзаменаційний бал у разі, якщо його влаштовує кількість балів, набрана ним за триместр (якщо студент претендує на високий автоматичний бал (95–100), обов'язковою умовою є наявність не менше 80 % правильних відповідей на запитання підсумкових завдань після кожного розділу).

2. Курс «Політична культура» передбачає проведення поточного контролю у вигляді контрольних робіт. Студент, на основі отриманих знань, має розкрити актуальність заданих питань, провести оцінку проблемної ситуації в суспільному житті; розкрити основний понятійний апарат; проаналізувати з приводу заданого питання точки зору різних авторів, з якими ознайомився в процесі підготовки до контрольної роботи; чітко та структуровано викласти здобуті знання, та, в разі необхідності, запропонувати власну точку зору на поставлене запитання.

3. Допуск до іспиту – від 20 балів.

Робота студентів оцінюється за підсумками виконання основних видів завдань. Якщо студент не відвідував курс лекцій, семінарські заняття і не виконав контрольні заходи, а, отже, не набрав необхідної кількості балів, то він, за рішенням кафедри, не допускається до складання іспиту.

Оцінювання результатів навчальної діяльності студентів здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей студентів і передбачає диференційований підхід у його організації.

При цьому враховується:

- розуміння студентами взаємозв'язків між подіями, уміння порівнювати, пояснювати, аналізувати та критично оцінювати факти;
- самостійність мислення;
- використання різних джерел політичних знань, з розумінням їхніх особливостей, умінням їх характеризувати і оцінювати;
- правильність і достатність добору прикладів для підтвердження висунутих студентом пропозицій і гіпотез, а також при ілюстрації загальних теорій та концепцій;
- чіткість і завершеність викладу;
- мовна грамотність.

Методи контролю

Контроль планується здійснювати шляхом оцінювання усних відповідей на семінарських заняттях, перевірки письмових робіт (самостійні роботи, реферування першоджерел), у результаті контрольних робіт та проведення заліку та іспиту за результатами вивчення курсу.

Графік контрольних заходів та рейтингова шкала оцінювання Денна форма

№ з/п	Вид контролю	Кількість балів	Термін виконання
8 семестр			
1.	Усні виступи на семінарських заняттях (5 виступів по 6 балів)	30	Протягом семестру
2.	Самостійна робота	14	7-й тиждень
3.	Поточні контрольні роботи (4 рази) (по 4 бали)	4x4	По закінченні частини
5.	Іспит	40	Заліково-екзамен. сесія
Разом		100	

Заочна форма

№ з/п	Вид контролю	Кількість балів	Термін виконання
11 тримістр			
1.	Опитування на групових семінарах		
2.	Самостійна робота № 1	10	Протягом тримістру
3.	Поточна контрольна робота № 1, та №2 (по 5 балів)	2x5=10	Протягом тримістру
Всього за 11 тримістр		20	
12 тримістр			
1.	Опитування на групових семінарах	20	Протягом тримістру
2.	Поточні контрольні роботи № 3 та № 4 (по 5 балів)	2x5=10	Протягом тримістру
3.	Самостійна робота № 2	10	Протягом тримістру
4.	Іспит	40	Заліково-екзамен. сесія
Разом		100	

Відповідність підсумкових триместрових рейтингових оцінок у балах оцінкам за національною шкалою та шкалою ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90–100	відмінно	A	Відмінно (відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок)
80–89 75–79	добре/ зараховано	B	Дуже добре (вище середнього рівня з кількома помилками)
		C	Добре (у загальному правильне виконання з певною кількістю суттєвих помилок)
66–74 60–65	задовільно/ зараховано	D	Задовільно (непогано, але зі значною кількістю недоліків)
		E	Достатньо (виконання задовольняє мінімальним критеріям)
35–59 1–34	незадовільно/ незараховано	FX	Незадовільно (з можливістю повторного складання)
		F	Незадовільно (з обов'язковим повторним курсом)

Список літератури

Картка інформаційного забезпечення дисципліни

№ п/п	Бібліографічний опис джерела	Місце знаходження (основні бібліотеки міста та ін.)			
		ЧНУ ім. П. Могили	Обласна наукова бібліотека ім. О. Гмирьова	Міська центральна бібліотека ім. М. Кропивницького	Інтернет (адреса)
1. Основні джерела					
11	Баталов Э. Л. Политическая культура современного американского общества. – М., 1990.		+		
22	Основи політичної науки : курс лекцій за редакцією Б. Кухти. Ч. 3: Політична свідомість і культура. – Львів, 1998.	+	+		
33	Гелей С., Рутар С. Політологія. – К., 1999. Розд. 10.	+			
44	Нагорна Л. П. Політична культура українського народу : історична ретроспектива і сучасні реалії. – К., 1998. – 278 с.		+	+	
55	Остапенко М. А. Політична культура суспільства. – К., 2008.		+		
66	Пикалов Г. А. Теория политической культуры : учебное пособие / Балт. гос. техн. . ун-т. – СПб., 2004. – 158 с.				http://www.intelros.ru/readrom/credo_new/credo-new-3-2011/11053-politicheskaya-kultura-rossii-tradicii-i-sovremennost.html
77	Политология : учебник для ВУЗов / под ред. М. А. Василика. – М., 1999, Гл. 12.		+		
88	Сас П. М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст.) / навч. посіб. – К. : Либідь, 1998. – 296 с.	+		+	
99	Політологія : упоряд. та ред. М. Сазонова. Харків, 1998, Гл. XVIII.	+	+	+	
110	Пугачёв В. П., Соловьев А. И. Введение в политологию: Учебник. – М., 1999.	+	+	+	

2. Додаткові джерела					
11	Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии // Полис. – 1992. – № 4.		+		
22	Баталов Э. Я. Советская политическая культура (к исследованию распадающейся парадигмы) // Общественные науки и современность. – 1994. – № 6, 7.		+		
33	Бebик В. М., Головатий М. Ф., Ребало В. А. Політична культура сучасної молоді. – К., 1996.		+	+	
44	Воскресенский А. Д. Восток и политика: Политические системы, политические культуры, политические процессы. – М., 2011.		+		http://yanko.ru/blog/all_1/date_2011_2_27_1/topic_2320/
55	Панарин А. С. Политология. О мире политики на Востоке и на Западе : уч. пособие. – М., 1999. – 320 с.		+		
66	Зубко Т. Інтерпретаційний підхід в концепціях політичної культури // Політичний менеджмент. – 2007. – № 2.		+	+	
77	Хевеши М. А. Социально-политические стереотипы, иллюзии, мифы и их воздействие на политическое сознание // Философские науки. – 2001. – № 2.		+		
88	Чабанна М. Політична культура тоталітарного суспільства. [Електронний ресурс]				http://www.library.ukma.kiev.ua/e-lib/NZ/NZV82_2008_polityk/07_chabanna_mv.PDF
99	Шангина Л. О стране, государстве и гражданах в переходном возрасте // Зеркало недели. – 2006. – № 31.		+	+	
110	Хмелько В. Партійно-політичні та соціально-економічні орієнтації населення України// Політична думка. – 1997. – № 3. – С. 15–30.		+	+	
111	Петро Н. О концепции политической культуры, или основная ошибка советологии // Полис. – 1998. – № 1.		+		
112	Каменская Г. В. Политическая культура США // МЭ и МО. – 1993. – № 4		+		

Література для поглибленого вивчення тем та окремих питань

1. Адрианов М. С. Эмоциональная составляющая политической культуры (На примере анализа цветовосприятия школьниками образов политических деятелей) // Полис. – 1997. – № 2.

2. Акімов А. Історичні особливості формування політичної культури в Україні // Вісник книжкової палати. – 2000. – № 11.

3. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии // Полис. – 1992. – № 4.
4. Андерсон Б. Воображаемые сообщества. Размышляя об истоках и распространении национализма. – М., 2001.
5. Андреев С. С. Политическое сознание и политическое поведение // Социально-политический журнал. – 1992. – № 8.
6. Андреев С. С. Политическое доверие и политическая ответственность // Социально-политический журнал. – 1992. – № 10.
7. Арон Р. Опій інтелектуалів. – К., 2006.
8. Африка: особенности политической культуры. – М., 1999.
9. Баталов Э. Я. Политическая культура как социальный феномен // Вестник МГУ. Сер. 12. – М., 1995. – № 5.
10. Баталов Э. Я. Советская политическая культура (к исследованию распадающейся парадигмы) // Общественные науки и современность. – 1994. – № 6, 7.
11. Баталов Э. Л. Политическая культура современного американского общества. – М., 1990.
12. Бебик В. М., Головатий М. Ф., Ребкало В. А. Політична культура сучасної молоді. – К., 1996.
13. Белецкий М. И., Толпыго А. К. Национально-культурные и идеологические ориентации населения Украины // Полис. – 1998. – № 4.
14. Бенуа А. де. Против либерализма : к четвертой политической теории. – М., 2009.
15. Братищев И. и др. Теория и практика социализма и перспективы его в XXI веке. – М., 2009.
16. Готфрид П. Странная смерть марксизма. – М., 2009.
17. Бронніков В. Д., Рижанов К. М. Верховна Рада України як джерело маргінальності та нестабільності в українському суспільстві // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Т. 122. Вип. 109. Політологія. – Миколаїв, 2010.
18. Бурлацкий Ф. М., Галкин А. А. Современный Левиафан. – М., 1985.
19. Бурдяк В. І., Ротар Н. Ю. Політична культура країн Європи в контексті інтеграційних процесів : моногр. – Чернівці, 2004.
20. Бусыгина И. Н. О состоянии немецкой нации. (Территориальный фактор в национальном самосознании немцев) // Полис. – 1999. – № 1.
21. Буцевийський В. Проблеми політичної культури в Україні в процесі державотворення // Нова політика. – 1999. – № 1.
22. Буяк Б. Політична культура молоді як фактор еволюції українського суспільства. // Актуальні проблеми внутрішньої політики. – 2004. – № 4. – С. 137–147.

23. Быченко А. Граждане о власти и оппозиции (Исследования Центра Разумкова) // Зеркало недели. – 2005. – № 22.
24. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. – К, 1994.
25. Войцеховский А. А., Ткаченко Г. С. Украинский фашизм. – К., 2004.
26. Волокитина Т. В. Москва и Восточная Европа : Власть и церковь в период общественных трансформаций 40–50-х годов XX века. – М., 2008.
27. Воскресенский А. Д. Восток и политика : Политические системы, политические культуры, политические процессы. – М., 2011.
28. Гаджиев К. С. Политическая культура общества : концептуальный аспект // Полис. – 1991. – № 6.
29. Галкин А. А. Германский фашизм. – М., 1989.
30. Гелей С., Рутар С. Політологія. К., 1999. Розд. 10.
31. Глебкин В. В. Ритуал в советской культуре. – М., 1998.
32. Говоруха С. Теоретико-методологічні засади вивчення феномену політичної культури : у пошуках холістичного підходу // Людина і політика. – 2003. – № 4.
33. Головаха Є., Пухляк В. Політична соціалізація в посткомуністичній Україні. // Політична думка. – 1994. – № 2.
34. Гордон Л. А. Общество «недовольных» (Особенности массового сознания в переходный период) // Полис. – 1998. – № 3.
35. Гринева С. В. Менталитет и ментальность современной России : Моногр. – Невинномысск, 2003.
36. Дем'яненко Б. Роль та місце кінематографу в цементуванні нацистського тоталітарного режиму // Нова політика. – 1998. – № 2.
37. Дмитренко М. Особливості сучасної української культури : проблеми визначення // Політичний менеджмент. – 2005. – № 5.
38. Дмитриев А. В. Социология политического юмора. – М., 1998.
39. Добіжа В. В. Політична культура владної еліти в умовах суспільно-історичної трансформації // Держава і право : юрид. і політ. Науки : зб. наук. пр. – 2007. – № 38.
40. Добіжа В. В. Культура політичної участі владної еліти у процесах інституціоналізації громадянського суспільства // Держава і право. Юрид. і політ. Науки : зб. наук. пр. – 2007. – № 37.
41. Дубровин В. Ю. Междисциплинарный дискурс о понятии «политический опыт» // Учен. зап. Казан. ун-та. Сер. Гуманит. науки. – 2009. – Т. 151, кн. 1.
42. Захаров А. В. Народные образы власти. // Полис. – 1998. – № 1.
43. Звіркowska В. Парламентська культура в Україні : чинники, рівень і тенденції розвитку // Людина і політика. – 2001. – № 4.

44. Зубко Т. Інтерпретаційний підхід в концепціях політичної культури // Політичний менеджмент. – 2007. – № 2.
45. Зуйковська А. Соціокультурні засади розвитку політичних культур // Політичний менеджмент. – 2010. – № 4.
46. Игнатенко А. Ислам и политика : сб. статей. – М., 2004.
47. Іванов М. Вдосконалення системи політичної освіти молоді України : проблеми та рішення // Наукові праці. Політичні науки. – Вип. 9. – 2002.
48. Калакура Я. С., Рафальський О. О., Юрій М. Ю. Ментальний вимір української цивілізації. – К., 2017.
49. Калхун К. Национализм. – М., 2006.
50. Каменская Г. В. Политическая культура США // МЭ и МО. – 1993. – № 4
51. Кара – Мурза С. Манипуляция сознанием. – М., 2003.
52. Кармазіна М. Політичні партії в Україні. 2014–2017 рр. – К., 2018.
53. Кашеваров А. Н. Государство и церковь. Из истории взаимоотношений Советской власти и Русской православной церкви, 1917–1945 гг. – СПб., 1995.
54. Кацуба М. Художнє кіно як засіб формування масової політичної свідомості // Політичний менеджмент. – 2013. – № 1–2.
55. Кейзеров Н. М. Политическая и правовая культура. Методологические проблемы. – М., 1983.
56. Козьма В. Політичні ціннісні орієнтації українського середнього класу // Політичний менеджмент. – 2008. – № 1.
57. Колоницкий Б. И. Символы власти и борьба за власть : К изучению политической культуры российской революции 1917 года. – СПб, 2001.
58. Кольев А. Н. Политическая мифология : реализация социального опыта. – М., 2003.
59. Королева Л. А. Исторический опыт советского диссидентства и современность. – М., 2001.
60. Короткий Оксфордський політичний словник. – К., 2005.
61. Косухин Н. Д. Политическая власть и политический процесс в Африке // Вестник Российского ун-та дружбы народов. – Серия : Политология. – 2001. – № 3.
62. Косухин Н. Д. Африка : политизация этничности // Вестник Российского ун-та дружбы народов. – Серия: Политология. – 2006. – № 1.
63. Кравченко Ю. І. Політична культура та політична свідомість як детермінанти розвитку демократично-орієнтованої держави // Укр. політ. Нація : генеза, стан, перспективи : моногр. – К., 2004.

64. Кремень В. Становлення і розвиток політичної культури українського суспільства. // Вісник УАДУ. – 1998. – № 2.
65. Кривицька О. Толерантність чи конфронтація // Людина і політика. – 2002. – № 1.
66. Кукаркин А. В. Буржуазная массовая культура. – М., 1985.
67. Курий С. Попса, эпизод 1: жанр или диагноз? // Самиздат. – 2007.
68. Курий С., Аксёненко С. Культ безличности (заметки о массовой культуре) // Самиздат. – 2005.
69. Курило В. Є., Фатянова І. В. Політична субкультура ГУЛАГу : осмислення історичного досвіду минулого // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Т. 122. Вип. 109. Політологія. – Миколаїв, 2010.
70. Курило В. Є. Масова політична культура України доби реставрації капіталізму // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Вип. 13. – К., Миколаїв. – 2008.
71. Лебединська І., Григор'єв В. Політична культура молоді на зламі світоглядної парадигми. // Нова політика. – 1998. – № 3.
72. Лекторский В. А. О толерантности, плюрализме и критицизме // Вопросы философии. – 1997. – №11.
73. Лісовий В. С. Поняття політичної культури. Політична культура українців. Феномен української культури : методологічні засади осмислення. – К., 1996.
74. Лолаева С., Черкасов Г. Повседневная жизнь депутатов Государственной Думы. – М., 2007.
75. Лукьянов Л. А., Нечаев М. Г. Религиозные движения и борьба за права человека в СССР в 1960–80-е гг. // Тоталитаризм в России (СССР) 1917–1991: оппозиция и репрессии : Материалы научно-практических конференций. – Пермь, 1998.
76. Лясота Л. І. Теоретичні основи вивчення і соціальні механізми формування системи політичних цінностей // Правова держава. – 2001. – № 3.
77. Лясота Л. І. Роль політичних цінностей у забезпеченні стабільності політичної системи // Молодь України : Наукові записки молодих учених Ужгородського держ. ун-ту. – Ужгород, 1995. – Т. 5–6.
78. Макаренко Е., Коваль О. Специфіка поняття «політична культура суспільства» // Нова політика. – 1998. – № 6.
79. Makeev С., Надточій А. Політична соціалізація в пострадянській Україні // Політична думка. – 1997. – № 1.
80. Малахов В. С. Национализм как политическая идеология : уч. пособие. – М., 2005.
81. Маркузе Г. Одномерный человек : Исследование идеологии развитого индустриального общества. – М., 2002.

82. Матусевич В. Політична культура: Теоретико-методологічні проблеми дослідження // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 4–5.
83. Мельник В. А. Политические идеологии : уч. пособ. – Мн., 2009.
84. Милль Дж. Ст. О свободе // Наука и жизнь. – 1993. – № 11.
85. Мисюрлов Д. А. Политическая символика : между идеологией и рекламой // Полис. – 1999. – № 1.
86. Мухарямова Л. М. Языковые отношения : политологический анализ. – Каз., 2003.
87. Наговицын А. Е. Древние цивилизации : общая теория мифа. – М., 2005.
88. Нагорна Л. П. Політична культура і культура політики // Політичний менеджмент. – 2009. – № 6.
89. Нагорна Л. П. Політична культура українського народу. Історична ретроспектива і сучасність. – К., 1998.
90. Назаретян А. П. Психология массового стихийного поведения. – М., 1997.
91. Нозик Р. Анархия, государство и утопия. – М., 2008.
92. Нольте Э. Фашизм в его эпохе. – Новосибирск, 2001.
93. Орлов И. Б. Политическая культура России XX века : уч. пособие. – М., 2008.
94. Ортега-и-Гассет. Восстание масс. – М., 2004.
95. Ортега-и-Гассет. Дегуманизация искусства. – М., 2004.
96. Основи політичної науки : курс лекцій за редакцією Б. Кухти. Ч. 3: Політична свідомість і культура. – Львів, 1998.
97. Остапенко М. А. Політична культура суспільства. – К., 2008.
98. Панарин А. С. Политология. О мире политики на Востоке и на Западе : учебн. пос. – М., 1999.
99. Петро Н. О концепции политической культуры, или основная ошибка советологии // Полис. – 1998. – № 1.
100. Пивоваров Ю. С. Концепция политической культуры в современной науке // Политическая наука. Теоретико-методологические и историко-культурные исследования : сб. обзоров. – М., 1996.
101. Пивоваров Ю. С. Политическая культура. Методологический очерк. – М., 1996.
102. Политические культуры стран Азии и Африки. – М., 1996, 1997.
103. Политическая культура зарубежных стран / сост. Г. А. Пикалов. – СПб., 2001.
104. Політична культура та політична соціалізація // Політична думка. – 1993. – № 1.

105. Політична культура : теорія, проблеми, перспективи. Зб. наук. статей. – К., 2004.
106. Політична культура українців // Лісовий В. Культура – ідеологія – політика. – К., 1997.
107. Політологія : упоряд. та ред. М. Сазонова. – Харків, 1998, Гл. XVIII.
108. Политология : учебник для ВУЗов/ под ред. М. А. Василика. – М., 1999, Гл. 12.
109. Политология : энциклопедический словарь / общ. ред. и сост. Ю. И. Аверьянов. – М., 1993.
110. Политические системы и политические культуры Востока. – М., 2007.
111. Політологічний словник : навч. пос. / за ред. Головатого М. Ф., Антонюка О. В. – К., 2007.
112. Пробійголова Н. Політична освіта як складова політичної соціалізації молоді // Політичний менеджмент. – 2008. – № 1.
113. Пугачёв В. П., Соловьёв А. И. Введение в политологию : учебник. – М., 1999.
114. Разуваев В. В. Политический смех в современной России. – М., 2002.
115. Райх В. Психология масс и фашизм. – СПб., 1997.
116. Рудакевич О. Засади типології національної політичної культури // Політичний менеджмент. – 2011. – № 6.
117. Рудаков С. И. Основы современного марксизма. – М., 2009.
118. Сас П. М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст.) : навчальний посібник. – К., 1998.
119. Сарнов Б. М. Наш советский новояз. Маленькая энциклопедия реального социализма. – М., 2002.
120. Сенявская Е. С. Героические символы : реальность и мифология войны // Отечественная история. – 1995. – № 5.
121. Сергійчук В. І. Національна символіка України. – К. 1992.
122. Сидорина Т. Ю. Национализм: теория и политическая история. – М., 2006.
123. Сирота Н. М. Идеологии и идеологические течения: классическое наследие и современность. – СПб., 2009.
124. Слюсаревский М. Політична участь як особливий «зріз» політичної поведінки // Політичний менеджмент. – 2009. – № 5.
125. Степнова І. Політичний символ як засіб політичного впливу // Нова політика. – 2005. – № 6.
126. Томенко Н. Итоги парламентских выборов в Украине (Политические ориентации и предпочтения населения) // Полис. – 1998. – № 3.

127. Тяжельникова В. С. Советская песня и формирование новой идентичности // Отечественная история. – 2002. – № 1.
128. Фарукшин М. Х. Политическая культура общества // Социально-политические науки. – 1991. – № 4.
129. Федоркин Н. С. Политическая культура современной России : состояние, проблемы, пути трансформации. – М., 2009.
130. Филиппова Т. Мифы «верхов», мифы «низов». Природа контакта // Мифы и мифология в современной России. – М., 2000.
131. Фюре Ф. Минуте однієї ілюзії. Нарис про комуністичну ідею у ХХ ст. – К., 2007.
132. Ханстантинов В. О. Антична та ранньохристиянська думка як витоки толерантності // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Т. 110. Вип. 97. Політологія. – Миколаїв, 2009.
133. Ханстантинов В. О. Розвиток ідей терпимості/толерантності в добу Середньовіччя // Політичний менеджмент. – 2010. – № 2. – С. 180–189.
134. Хёффе О. Справедливость : Философское введение. – М., 2007.
135. Хевеши М. А. Социально-политические стереотипы, иллюзии, мифы и их воздействие на политическое сознание // Философские науки. – 2001. – № 2.
136. Хмелько В. Партійно-політичні та соціально-економічні орієнтації населення України// Політична думка. – 1997. – № 3. – С. 15–30.
137. Чабанна М. Політична культура тоталітарного суспільства. URL : http://www.library.ukma.kiev.ua/e-lib/NZ/NZV82_2008_polityk/07_chabanna_mv.PDF.
138. Чередниченко А. П. Політична культура // Політологічні читання. – 1992. – № 1.
139. Шайгородський Ю. Ж. Міфогенеза в системі політичної теорії // Політичний менеджмент. – 2009. – № 3.
140. Шайгородський Ю. Ж. Політика як міф і наукова діяльність // Політичний менеджмент. – 2008. – № 6.
141. Шайгородський Ю. Ж. Регулятивна функція міфа в політичному менеджменті // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 110. Вип. 97. Політологія. – Миколаїв, 2009.
142. Шангина Л. О стране, государстве и гражданах в переходном возрасте // Зеркало недели. – 2006. – № 31.
143. Шапиро И. Моральные основания политики. – М., 2009.
144. Шарова А. М. Лінгвістичний вимір політичної інформації : становлення політичної лінгвістики // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Т. 110. Вип. 97. Політологія. – Миколаїв, 2009.

145. Шестопап Е. Б. Личность и политика : Критический очерк современных западных концепций политической социализации. – М., 1998.

146. Щеглов И. А. Политическая социализация личности и современный исторический процесс // Социально-гуманитарные знания. – 2000. – № 4.

147. Щегорцев В. А. Политическая культура : модели и реальность. (Политико-социологические очерки). – М., 1990.

148. Щербина Н. Г. Архаика в российской политической культуре // Полис. – 1997. – № 7.

149. Юренев Р. Н. Краткая история советского кино. – М., 1979.

150. Яровий В. І. Політологічний енциклопедичний словник. – К., 2007.

151. Ярош Б. О., Ярош О. Б. Загальна теорія політики. Тема 19 : навч. пос. – Луцьк, 2005.

152. Popular Protest and Political Culture in Modern China / Edited by Jeffrey N. Wasserstrom and Elizabeth J. Perry. URL : <http://www.tsquare.tv/links/Perry.html>.

ДЛЯ НОТАТОК

Навчальне видання

**Вадим Євгенович
Курілло**

Політична культура

Методичні вказівки

Випуск 262

Редактор *А. Грубкіна*. Технічний редактор, комп'ютерна верстка *Н. Хасянова*.
Друк *С. Волинець*. Фальцювально-палітурні роботи *О. Кутова*.

Підп. до друку 15.03.2019.

Формат 60 × 84 ¹/₁₆. Папір офсет.

Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.

Ум. друк. арк. 4,65. Обл.-вид. арк. 3,73.

Тираж 7 пр. Зам. № 5676.

Видавець та виготівник: ЧНУ ім. Петра Могили
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десанників, 10.

Тел.: 8 (0512) 50–03–32, 8 (0512) 76–55–81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.2018.